

POLİS VE MAĞDUR İLİŞKİSİ

Araş. Gör. Kerem Osmanođlu

I. GİRİŞ

İdeal bir ortamda insanlardan beklenen, karşılıklı ilişkilerinde barışçı ve hoşgörölü tavırlar sergilemeleridir. Böyle bir ortamda polise ihtiyaç duyulmayacağı aşıkardır. Çünkü herkesin karşılıklı olarak hak ve hürriyetlere saygılı olduğu bir ortamda kargaşanın olması zor bir ihtimal olacaktır¹. Bu bağlamda, kamu düzeninin bozulması söz konusu olmayacağından polisin müdahalede bulunmasına gerek kalmayacaktır.

Ne yazık ki, günümüz açısından bir değerlendirme yapıldığında ideal olandan farklı bir durumla karşılaşmaktayız. Halkın en fazla karşılaştığı haberlerin arasında polisin şiddet ve güç kullanmasından kaynaklanan olaylar yer almaktadır. Bu tür haberlerle hemen hemen her gün yazılı ve görsel basında karşılaşmak mümkündür. Söz konusu durum sürekli halk tarafından eleştirilen bir durumdur². Ancak, zaman zaman medyanın verilerinin doğru olmadığını belirten görüşler de mevcuttur. Söz konusu haberlerde asıl amacın medyanın tirajını artırmak ve reytingini yükseltmek için basit suçların medyada abartıldığı yapılan eleştirel arasındadır³. Her iki görüşten de anlaşılacağı gibi, polisin sadece halkın güvenlik ve huzur içinde yaşamasını sağlamakla yetinemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Polis aynı zamanda halka sunacağı hizmetin insan onuruna yakışır şekilde olmasına da dikkat etmelidir.

Polis için önem arz eden bir kıstas polisin tüm eylem ve işlemlerinde insan haklarına saygılı olması gerektiğidir. Bu yüzden polis zor kullanırken insan haklarını güvence altına alan hukuki belgeleri de göz önünde bulundurmalıdır. Türkiye açısından değerlendirildiğinde polisle ilgili şikayetlerin diğer ülkelerden farklı olmadığı görülmektedir. Polis teşkilatını en güç durumda bırakan davranışların, polislerin bir kısmının aşırı güç kullanmasıdır. Bu yüzden, halk ve polis arasında işbirliği sağlanamamaktadır. Halbuki kanunların vermiş olduğu sınırlarda güç kullanıldığında bu tür problemlerle karşılaşılmayacaktır⁴. Bu bağlamda öncelikle polisin temel hak ve hürriyetlere yapmış olduğu kısıtlamaların nasıl olması gerektiği hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Yapılan çalışma bu kaygıların giderilmesi amacını taşımaktadır. Bu amaçla, polis ve insan hakları arasındaki ilişkiden hareket edilerek ulusal ve uluslararası hukuki metinlere çalışmada yer verilmiştir.

II. POLİS KAVRAMI VE MAĞDUR İLİŞKİSİ

Dünyanın en eski ve yaygın mesleklerinden biri polisliktir⁵. İlk toplumlarda, kamu düzenini korumak ve suçlarla çeşitli şekillerde mücadele etmek

¹ Ramazan Cengiz Derdiman, Polis Yönetimi ve Hukuku: Görev ve Yetkiler, Tokat 1997, s. 4.

² Tülin Günşen İçli, Polislik Mesleği ve Etik Kuralları, Polis Meslek Etiği (Editör: İhsan Bal/Bedri Eryılmaz), Ankara 2002, s. 65.

³ Füsun Sokullu-Akıncı, Viktimoloji, 2. baskı, İstanbul 2008, s. 178.

⁴ İhsan Bal/ Fatih Beren, Polis Etiği, Ankara 2003, s. 85.

⁵ Remzi Fındıklı, Polislik Mesleğinin Özellikleri ve Mesleki Kimlik Olgusu, Polis Bilimleri Dergisi, Yıl: 2000, Sayı 5-6, s. 2.

toplumun tüm üyelerinin görevini oluşturmaktaydı. Ancak, daha sonraki dönemlerde bu durum değişmiştir. Bu görev toplum tarafından görevlendirilen kişiler aracılığıyla sağlanmaya başlamıştır. Örnek olarak Eski Çin medeniyeti verilebilir. Söz konusu medeniyette suçlu, suçtan zarar gören veya akrabaları tarafından yakalanırdı. Daha sonraları, bu devletin görevi haline gelmiştir⁶. Benzer şekilde, Eski Yunan'da Atina sitesinde "Polemark" adlı görevliler halkın güvenliğinden sorumlu olmuşlardır⁷.

Polis kavramının köken olarak incelendiğinde ise Yunancada "Politeia" ve Latince "Politia" kelimelerinden türemiştir⁸. Bu kelimeler etimolojik olarak sitenin ve kentin idaresi anlamının yanında, siyasi yönetim anlamına da gelmektedir⁹. Eski Yunan'da kent veya şehir, Latince kamusal yönetim ve siyasal teşkilatın karşılığı olarak polis kavramı kullanılmıştır¹⁰. Daha sonraki süreçte polis, sitenin tüm kamu hizmetlerinin yerine getirildiği kurum anlamına bürünmüştür¹¹.

Günümüzde, polisin farklı tanımlarına rastlamak mümkündür. Polis kavramına, daha çok polise atfedilen görevler üzerinden anlam verilmektedir. Kamu düzeni ve güvenliğini koruma, suça engel olma ve suç işlendiğinde ortaya çıkarma görevi olan kişi, polis olarak tanımlanmaktadır¹². Başka bir tanımlamaya göre polis, devlet tarafından kanunları uygulamak ve düzeni sağlamak için meşru güç kullanma yetkisi verilen kişilerdir¹³.

Polise atfedilen temel görevler arasında güvenliği sağlamak gelmektedir. Bu durum, polisin en temel ve öncelikli görevidir¹⁴. Ancak, bu görev dışındaki bazı idari işlerin de polis tarafından yerine getirildiği görülmektedir. Suç mağduru olma riski taşıyan bazı kişilerin polis tarafından korunması gerekmektedir. Örneğin sokakta hastalanan kişileri güvenli bir yere getirmek de polisin görevleri arasında sayılabilir¹⁵. Bunun dışında, yardıma muhtaç olanlara, sakatlara, güçsüzlere ve küçüklere yardım etmek de polisin görevidir¹⁶. Başka bir ifadeyle, polis her ne kadar güvenliği sağlamasıyla vasıflandırılrsa da, polisin topluma yardımcı olan hizmet yönünün de olduğu gözden kaçmamalıdır.

⁶ Füsun Sokullu-Akıncı, Polis Toplumsal Bir Kurum Olarak Gelişmesi Polis Alt-Kültürü ve İnsan Hakları, İstanbul 1990, s. 23.

⁷ Sokullu-Akıncı, s. 24.

⁸ Serdar Kurban Dursun, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Polisin Zor Kullanma Yetkisi ve Türkiye Uygulamaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 3.

⁹ Zeki Hafızoğulları, İnsan Hakları, Polis Görev ve Yetkisi, Ankara Hukuk Dergisi, Cilt 44, Yıl:1995, Sayı 1-4, s. 566.

¹⁰ Mustafa Yılmaz, Polisin Zor Kullanma Yetkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2007, s. 3.

¹¹ Nevzat Sönmez, Emniyet Teşkilatı ve Polis Meslek Hukuku ile Polisin Görev ve Yetkileri, Ankara 2003, s. 29.

¹² Sokullu-Akıncı, s. 22.

¹³ Remzi Fındıklı, Polislik Mesleğinin Evrensel Değerleri ve İlkeleri, Uluslararası Polislik ve İç Güvenlik (Editor: Tülin Günşen içli ve Fatih Karaosmanoğlu), Ankara 2003, s. 6; Ramazan Cengiz Derdiman, Polis Yönetimi ve Hukuku: Görev ve Yetkiler, Tokat 1997, s. 7; Sönmez, s. 28.

¹⁴ Turkut Göksu/ Veysel K. Bilgiç, Polislik Mesleği ve Etik Kuralları, Polis Meslek Etiği (Editör: İhsan Bal/Bedri Eryılmaz), Ankara 2002, s. 87.

¹⁵ Sokullu-Akıncı, Viktimoloji, s. 196.

¹⁶ Turan Genç, Polis Meslek Etiği, 21. Yüzyılda Polisin Eğitimi Sempozyumu, Ankara 2000, s. 469.

Polis aynı zamanda kolluk kavramı üzerinden tanımlanmaktadır. Kolluk, kollama görevi yapan tüm kuruluşları ifade etmek için kullanılmaktadır. Devlet kolluk gücüyle, bireylerin toplumda sergiledikleri tutum ve davranışları denetleyerek kamu düzenini sağlamaya çalışır¹⁷. Kolluğun temel amacı kamu düzenini sağlamaktır. Bu amaç kapsamında, kolluk, düzen bozulduğunda onu yeniden sağlamaya çalışır¹⁸. Toplum düzeni sağlandığında bireylerin ve toplulukların güvenlik ve huzur içinde yaşamaları sağlanmış olacaktır. İdarenin kamu düzenini korumak ve sağlamak için giriştiği bu çabalar kolluk faaliyetini oluşturmaktadır.

Hiç şüphesiz toplum suçun olmadığı bir ortamda yaşamak ister. Eğer bir yerde suç oranı azsa bu durumda mağdur sayısı da az olacaktır¹⁹. Bu yüzden kolluğun öncelikli görevi toplumun güvenliğini ve kamu dirlik ve düzenini korumaktır. Kolluğun görevleri adli ve idari olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır²⁰. Kolluğun görevleri, suçun işlenmesinden önce ve sonra olarak da ayrılabilir. Suç öncesi görev koruma, önleme ve yardım, suç sonrası görevi ise suç ve suçluları araştırmaktan ibarettir.

İdari ve adli kolluk hizmetleri, aynı kolluk birimi tarafından yürütülmektedir. Polis adli hizmetleri adli kolluk sıfatıyla yerine getirirken, idari görevlerini idari kolluk sıfatıyla yerine getirir²¹. Yapılan ayırım iş bölümü açısından yapılan bir ayırımdır. Olaya müdahale eden idari polisin adli işlemleri yürütmesinde kanuni bir engel bulunmamaktadır²². Örneğin, polis önleyici görev yaparken, bir suç işlendiğinde suça ilişkin soruşturma ve kovuşturma işlemlerini yapmak durumunda kaldığında görevi doğrudan adli nitelikli görev haline gelmektedir²³. Başka bir ifadeyle kolluğun suçun işlenmesinden sonra yaptığı işlemlere adli faaliyetler denir. Adli görevler suç işlendiğinin öğrenilmesiyle başlar, şüpheli ya da sanığın yakalanması suça ilgili delillerin toplanması sanığın yargılanarak hakkında hüküm verilmesiyle son bulur²⁴. Bu yüzden, polisin karşılaştığı olaylarda söz konusu ayırma dayanarak müdahale etmemesi söz konusu olmayacaktır.

Niteliği itibariyle, polislik mesleği diğer mesleklerden farklı özellikler arz etmektedir. Polislik, meslek olarak insanların eylemleriyle uğraşmaktadır²⁵. Hiç şüphesiz, insan haklarının gerçekleştirilmesi için sosyal düzenin sağlanması çok büyük önem taşımaktadır. Sosyal düzenin sağlanması bir polis fonksiyonu olduğundan, insan haklarının korunmasında polisin büyük bir rolü olduğu söylenebilir. Başka açıdan değerlendirildiğinde, insan haklarının korunması güvenliğinin sağlanması sonucunda ortaya çıkar. Güvenliğin sağlanmasında po-

¹⁷ Sokullu-Akıncı, s. 20.

¹⁸ Emrullah Aycı, Kolluğun Güç Kullanma Yetkisi ve İşkence Yasağı, Yargıtay Dergisi, , Cilt: 33, Yıl: 2007, Sayı 1-2, s. 187.

¹⁹ Sokullu-Akıncı, Viktimoloji, s. 174.

²⁰ Aycı, s. 188.

²¹ Cihan Koç, Kolluğun (Jandarma ve Polisin) Adli Görevleri, Ankara 2002, s. 3.

²² Adli polis ve idari polis ayırımının önemli bir sonucu adli polisin adli görevlere ilişkin durumlarda Cumhuriyet savcısından talimat almasıdır. Adli polisin söz konusu görevleri dışındaki hizmetlerde kendi üstlerinin emirlerini yerine getirmek durumundadırlar.

²³ Derdiman, s. 67.

²⁴ Koç, s. 3.

²⁵ İnalet Pehlivan Aydın, Polis Meslek Etiği İlkeleri, Polis Meslek Etiği (Editör: İhsan Bal/Bedri Eryılmaz), Ankara 2002, s. 106.

lise büyük bir görev düşmektedir²⁶. Aslında, polisin temel görevi, güvenliği sağlamak ve sürdürmektir. Bu amaçla polis kanunları uygular ve uygulanmasına hizmet eder.

Polislik her ülkede mevcut olup polise getirilen tanımlamalarda benzerlik ve farklılıklar mevcuttur. Uygulamadaki ayrıntılar bir tarafa bırakılacak olursa, her ülkede polisin benzer nitelik, hedef ve işlevleri vardır²⁷. Birleşmiş Milletler bağlamında Kuvvet Kullanmaya Yetkili Memurların Davranış Kuralları'na Dair İlkeler m. 1 f. b (a)'da polis kavramını tanımlamıştır. Buna göre polis, kişileri gözaltına alma ve yakalama yetkisi olan kişi olarak kabul edilmektedir. Avrupa Birliği ("AB") benzer şekilde polisin insan haklarına saygılı olması gerektiği vurgusunda bulunarak yapmış olduğu polis tanımlamasında bu gerekliliğe yer vermiştir²⁸. Söz konusu tanımda AB'nin ortak polis kavramına ulaşılmaktadır. Buna göre, polisin toplumda insan haklarına saygı gösteren, güvenliği sağlayan ve halkın güvenliğini koruyan kamu görevlisi olduğu belirtilmiştir²⁹. Uluslararası düzenlemelerde polis kavramı açıklanırken insan haklarına yer verilmesi, temel hak ve hürriyetlerin polis tarafından korunması gerekliliği açısından önemlidir.

Polis kavramı, Türk hukukunda farklı kanunlarda tanımlanmıştır. 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu ("ETK")³⁰ m. 4 f. 1'de polisi silahlı güce sahip birim anlamında kullanılmıştır. Polisin tanımlandığı bir diğer kanun olan 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ("PVSK")³¹ m. 1'e göre polis, kamu düzenini, kamu emniyeti ve halkın can ve mal güvenliğini sağlayan, kanunların kendisine verdiği yetkiyi kullanan kişiler olarak kabul edilmiştir.

İnsan haklarının istenen şekilde korunup geliştirilmesi için kamu düzeninin sağlanmış olması gerekir. Bu amaca ulaşmak için polisin fonksiyonu önem arz etmektedir³². Etkin bir polisin öncelikli görevi suçun önlenmesini sağlamaktır. Suç işlendikten sonra suçluların yakalanması ve cezalandırması ise daha sonra gelmektedir. Bir toplumda barış, kamu düzeni sağlandığı zaman kişilerin can ve mal güvenliği de sağlanacaktır. Bunun sonucunda polisin amacına ulaşmış olduğu kabul edilir³³. Kamu düzenini sağlamak dışında da bozulan düzenin tekrar eski haline getirmek de polisin temel amacını teşkil eder. Polis bu amaçla bozulan kamu düzenini tekrar sağlayabilmek maksadıyla tüm yetkilerini kullanmalıdır³⁴. Söz konusu durum bir nevi polisin varlık nedenini oluşturmaktadır.

²⁶ J. Alderson, İnsan Hakları ve Polis (Çeviren: İhsan Kuntbay), Ankara 1984, s. 15.; Zühtü Arslan, Bilgiden Bilince İnsan Hakları Eğitimi: Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri, 21. Yüzyılda Polisin Eğitimi Sempozyumu, Ankara 2000, s. 62.

²⁷ Aydın, s. 106.

²⁸ United Nations, Human Rights and Law Enforcement: A Manual on Human Rights Training for the Police UN, s. 7.

<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training5en.pdf>

²⁹ Sönmez, s. 30.

³⁰ Kanun No: 3201, Kabul T. 04.06.1937, RG 12.06.1937/ 3629.

³¹ Kanun No: 2559, Kabul T.: 04.07.1934, RG 14.07.1934/2751.

³² Ralph Crawshaw, Human Rights and Policing, Police Professional Ethics (Ed: İhsan Bal/Bedri Eryılmaz), Ankara 2002, s. 158.

³³ Sokullu-Akıncı, Viktimoloji, s. 174.

³⁴ Derdiman, s. 16.

III. POLİSİN YETKİSİNE İLİŞKİN ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

Demokratik bir ülkede polis, insan haklarını korumada çok önemli görevler üstlenmesi gereken bir kurumdur³⁵. Polis temel hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi bakımından önemli bir role sahiptir. Bu yüzden polis faaliyetinin doğası ve amacında en önemli olan etken, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi olmalıdır.

Dünyada en çok eleştirilen konular arasında polisin yanlış davranışları ve insan hakları ihlalleri gelmektedir³⁶. Polis suçun önlenmesi için yapmış olduğu müdahaleler aşırıya kaçtığı zaman kişileri rahatsız edici boyutlara ulaşmaktadır³⁷. Bunun önüne geçebilmek amacıyla, insan haklarının korunması ve gelişmesinde uluslararası insan hakları belgeleri önemli bir yer teşkil etmektedir³⁸. Polis uluslararası standartlara uymak ve uygulamak durumdadır. İnsan hakları bilincinin yerleşmesi ve insan hakları ihlallerinin önüne geçmede en önemli kriter polisler bu yönde eğitim verilmesidir. Bu bilinçle hareket eden uluslararası insan hakları mekanizmaları, polisin davranış şekillerini belirleyen bazı standartlar kabul etmiştir. Burada ele alınan çalışmada mümkün mertebe bu standartların yansıtılmasına çalışılacaktır.

A. İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muameleye ya da Cezaya Karşı Sözleşme

İşkenceye uğramama hakkı insan kişiliğinin ayrılmaz ve vazgeçilmez bir parçasını oluşturmaktadır. Bu yüzden, işkenceye maruz kalmama durumu uluslararası hukukta da genel kabul gören emredici bir normdur³⁹. Uluslararası hukuk metinlerinde işkence suçu en geniş olarak Birleşmiş Milletler tarafından 10 Aralık 1984 tarihinde kabul edilen İşkenceye Karşı Sözleşme'de ("İKS") düzenlenmiştir⁴⁰.

İKS'nin en önemli özelliği Sözleşme'nin 1. maddesinde işkencenin tanımlanmış olmasıdır⁴¹. Burada işkence suçu geniş anlamda tanımlanmıştır. İlgili Sözleşme'de işkence yasağı temel bir yasak olarak yer almış ve işkenceyle birlikte zalimane muamele, insanlık dışı muamele, insanlık dışı ceza, aşağılayıcı muamele ve aşağılayıcı cezalandırma yasaklanmıştır. İşkenceyle bağlantılı olarak ele alınan bu durumlar arasında bir ayırım yapılmamıştır⁴². Sözleşme m.

³⁵ Fatih Karaosmanoğlu, Türkiye'nin Demokratikleşmesi: Yaşam Hakkı ve Polis, Türkiye'de Devlet, Toplum ve Polis (Editör: Hasan Hüseyin Çevik/Turkut Göksu) Ankara 2002, s. 113.

³⁶ Fındıklı, Güvenlik, s. 25.

³⁷ Sokullu-Akıncı, Viktimoloji, s. 174.

³⁸ Karaosmanoğlu, s. 120.

³⁹ R. Murat Önok, Uluslararası Boyutuyla İşkence Suçu, Ankara 2006, s. 162.

⁴⁰ Yaşar Aydın/ Hakan Gündüz, İşkence ve Kötü Muamele Suçu TOHAV Raporu, İstanbul 2008, s. 17.

⁴¹ İKS m. 1 f. 1'e göre işkence kavramı şu şekilde tanımlanmıştır:

"Bu Sözleşme'nin amacı bakımından "işkence", bir kimseye karşı, kendisinden itiraf almak veya üçüncü kişi hakkında bilgi edinmek, kendisinin veya üçüncü kişinin yaptığı veya yaptığından kuşkulanan bir eylem nedeniyle cezalandırmak veya kendisini veya üçüncü kişiyi korkutmak veya zorlamak amacıyla veya ayrımcılığa dayanan her hangi bir sebeple, bir kamu görevlisi veya resmi sıfatla hareket eden bir başka kişi tarafından veya bu görevlinin veya kişinin teşviki veya rızası veya muvafakatıyla işlenen ve işlendiği kimseye fiziksel veya ruhsal olarak aşırı acı veya ıstırap veren her hangi bir fiildir. Kanuni yaptırımlardan kaynaklanan veya yaptırımın doğasında bulunan veya bu yaptırımlarla rastlaşan acı veya ıstırap, işkence sayılmaz."

⁴² Aydın/ Gündüz, s. 10.

1'de işkencenin tanımı konusunda temel noktalar belirtilmektedir. Bu yüzden yapılan tanımlama tüm dünyada da geçerliliğini korumaktadır⁴³.

İşkence suçunu tanımlayan uluslararası hukuk metinlerinde işkence suçunun tanımı mutlak yasak ilkesiyle birlikte ele alınmaktadır. Bu durum hiçbir gerekçe ve mazeretin işkence suçunu kabul edilebilir gösterememesi anlamına gelmektedir.

Güç kullanma yetkisinin aşılması sonucunda meydana gelen durum çoğu zaman işkence olarak karşımıza çıkmaktadır⁴⁴. İKS m. 1 ve 2'de polisle ilgili sınırlamalar getirmektedir. Polisin bireysel sorumluluğu açısından değerlendirildiğinde, İKS m. 2'de polisin zor kullanmasıyla ilgili bir hüküm niteliğindedir⁴⁵.

Her türlü işkence, insanlık dışı muamele kesinlikle yasaklanmalı, acilen araştırılmalı ve cezalandırılmalıdır. İKS'de devletlere işkence ve kötü muamele yapmama yükümlülüğü yüklemiştir⁴⁶. İKS m. 2 f. 1'de yer alan taraf devletlerin işkenceyi önleme yükümlülükleri arasında kanuni, adli, idari veya başka tedbirler almasından söz etmektedir. Sözleşmenin ilgili maddesinde, başka tedbirler denerek taraf devletlerin tüm imkanlarını seferber etmeleri beklenmektedir.

Kişiler üzerinde işkence, insanlık dışı muamele kesinlikle yasaklanmıştır⁴⁷. Söz konusu durum İKS'de de düzenlenmiştir. Sözleşme m. 2 f. 2'ye göre işkencenin hiçbir şekilde hukuka uygun hale gelemeyeceği düzenlenerek işkence için hiçbir istisnanın kabul edilemeyeceği hükme bağlanmıştır⁴⁸.

İşkence faillerinin zaman zaman amirin emrine uyduklarını iddia ederek sorumluluktan kurtulma çabası içine girmektedirler. Ancak, bir amirin veya bir kamu makamının verdiği bir emir, işkenceyi haklı göstermek için dayanak noktası olamaz⁴⁹. İşkencenin önlenmesi yolunda önemli bir adım da işkence sonucu alınan ifadelerin delil kabul edilmemesi gerektiğidir⁵⁰.

İKS işkenceyle mücadele adına önemli bir hüküm içermektedir. Söz konusu hüküm, işkencenin önlenmesi amacıyla personele eğitim verilmesini gerektirmektedir⁵¹. Polis açısından değerlendirildiğinde iki aşamalı bir süreç mevcut olmaktadır. İlki hizmete başlamadan önceki dönemi kapsamaktadır. Bu

⁴³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de söz konusu işkence tanımını esas almaktadır. Bunun nedeni olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde işkencenin bir tanımının olmaması gösterilebilir. Söz konusu Sözleşme'de işkence yasağı başlıklı 3. maddede hiç kimsenin işkenceye, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamayacağı düzenlenmiştir. Ancak burada işkence tanımlanmamıştır.

⁴⁴ Aycı, s. 192.

⁴⁵ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Human Rights and Law Enforcement: A Manual on Human Rights Training for the Police, New York-Geneva 1997, s. 38. Bkz. <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training5en.pdf>

⁴⁶ Neval Oğal Balkız, Uluslararası Belgelerdeki İşkence Kavramının Pratikte Yarattığı Sorunlar ve Türkiye'de İşkence Sorununa Hukuksal Bir Yaklaşım Denemesi ve Öneriler, Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 2001/4, Sayı:59, s. 98.

⁴⁷ Un, s. 10.

⁴⁸ Cüneyt Er, İşkenceye Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı:60, Yıl: 2005, s. 174. Bu yönde diğer insan hakları sözleşmeleri de aynı yönde düzenlemeye yer vermiştir. Bu konuya ilişkin hiçbir istisna olamayacağı düzenlenmiştir. MSHS 4/2, Avrupa sözleşmesi 15/2, Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi m. 27 f.2'de, işkence yasağına hiçbir sınırlama getirilemeyeceği kabul edilmiştir.

⁴⁹ İKS m. 2 f. 3.

⁵⁰ İKS m. 15.

⁵¹ İKS m. 10 f. 1 ve 2.

aşamada, eğitim ve öğretim müfredatlarında işkencenin yasaklanmasına dair tüm telkin edici programlara yer verilmelidir. İkinci aşama ise, göreve başlandıktan sonraki sürece ilişkindir. Belirli aralıklarla, hizmet içi eğitim ve öğretim müfredatlarında işkencenin yasaklanmasına ilişkin bilgi ve eğitime yer verilerek polislerin işkenceye karşı mücadelede etkin rol almaları sağlanmalıdır⁵².

Yukarıda birçok kez belirtildiği gibi, devletin en önemli görevlerinden biri işkence ve kötü muamelede bulunulmasını engellemektir. Ayrıca, bir işkence fiilinin işlendiğine inanmak için makul nedenler bulunduğu zaman derhal ve tarafsız bir soruşturma yapmak da devletin yükümlülüğüne girmektedir. Bu bağlamda, İKS m. 12 söz konusu yükümlülüğe vurgu yapmaktadır⁵³. Aksi takdirde, devletler mutlak şekilde söz konusu işkence fiilinden sorumlu tutulacaklardır.

B. Kuvvet Kullanmaya Yetkili Memurların Davranış Kuralları

Ülkeler açısından değerlendirildiğinde polisin nasıl davranması gerektiği devletler tarafından belirlenmelidir. Buna göre, polis hukuk kurallarına uygun olarak, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla faaliyette bulunması gerekmektedir. Söz konusu amaç doğrultusunda BM tarafından 1979 yılında Kuvvet Kullanmaya Yetkili Memurların Davranış Kuralları⁵⁴ ("KKK") kabul edilmiştir.

KKK m. 1'de, kuvvet kullanmaya yetkili memurların görevlerini ifa ederken nasıl davranması gerektiği düzenlenmiştir. İlgili hükme göre, bu kişiler kanunla kendilerine verilmiş görevleri her zaman için mesleklerinin gerektirdiği yüksek derecedeki sorumluluğa uygun şekilde, topluma hizmet etmeyi ve tüm kişileri kanun dışı eylemlere karşı korumayı esas almak suretiyle yerine getirmeleri gerekmektedir.

KKK m. 1'in yorumuna ilişkin (a) metni uyarınca, "kuvvet kullanmaya yetkili memurlar" teriminden ne anlaşılması gerektiği tanımlanmıştır. Özellikle gözaltına alma ve tutma yetkileri başta olmak üzere, polis yetkilerini kullanan tüm görevliler bu kapsamda görülmüştür.

İnsan haklarına saygılı olma, iyi bir polis olmak için çok önemli bir kuraldır. KKK m. 2'e göre, polis görevlerini yerine getirirken, insan onuruna saygı göstermeli ve insan onurunu korumak için çaba sarf etmelidir. Ayrıca, herkesin insan haklarını koruyarak bu amaç doğrultusunda insan haklarını geliştirme gayretinde olmalıdır. İlgili madde, insanlık dışı, aşağılayıcı, kötü muamele ve işkence yaşama da içermektedir.

Polis, görevini etkili bir biçimde yerine getirebilmesi için bir takım yetki ve yükümlülüklerle donatılmıştır. Örneğin polis kamu düzenini korumak için güç kullanma hakkına kanunen sahiptir⁵⁵. İdeal olan durum, kuşkusuz, polis kuvvete başvurmadan amacını gerçekleştirmesidir. Ama güç kullanmak zorunlu hale geldiğinde kullanılan kuvvetin, karşılaşılan problem ile orantılı

⁵² Er, s. 176.

⁵³ Osman Doğru, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukukunda İşkence ve Kötü Muamele Yasası, İstanbul 2006, s. 167.

⁵⁴ Kuvvet Kullanmaya Yetkili Memurların Edimlerine İlişkin Yasa (Code of Conduct for Law Enforcement Officials), Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 17 Aralık 1979 tarih ve 34/169 sayılı karar ile kabul edilmiştir. Bu belgenin Türkçe metni için bkz., Mehmet Semih Gemalmaz, İşkence Yasasına İlişkin Ulusal Üstü Belgeler, İstanbul 2002, sf:38-41.

⁵⁵ Alderson, s. 23.

olması gerekmektedir⁵⁶. Başka bir ifadeyle zor kullanma polisin görevini yaparken kullanılabileceği en son aşama olmalıdır.

KKK m. 3 kapsamında, polis ancak mutlak zorunluluk olduğu hallerde zor kullanılabilir. Polisin, görevini yerine getirmesi amacıyla ve gerekli olduğu ölçüde zor kullanılabileceği söz konusu maddede belirtilmiştir. Aynı maddede polisin güç kullanılmasının ancak istisnai hallerde olabileceğini vurgulamaktadır. Bu hüküm çerçevesinde, istisna olabilecek durumlara, polisin suç işlenmesini önlemek ya da suçluları yahut suçlu olduğundan şüphelenilen kişileri hukuksal olarak gözaltına almak amacıyla kullandığı zor kullanma, örnek verilebilir. Ancak, söz konusu durumlarda bile şartların makul olarak gerekli kıldığı hallerde ve kuvvete başvurulmasının kullanım amacının ötesine geçmesi kaydıyla, polis güç kullanabilecektir⁵⁷. Polisin güç kullanırken gereklilik ve orantılılık prensiplerine uygun davranması gerekmektedir⁵⁸. Bu yönde KKK m. 3'te yasayı uygulayanların kesinlikle zorunluluk halinde ve görevi yerine getirmek amacıyla gerektiği ölçüde güce başvurulacağı kabul edilmiştir.

Polisin hiç bir şekilde işkence veya başka bir zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya ceza uygulayamayacağı KKK m. 5'te belirtilmiştir. Söz konusu durumlarda, polisin bireysel sorumluluğundan bahsetmek mümkündür. İlgili maddenin aynı zamanda polisin uygulamada yer alan sorumluluktan kurtulmak amacıyla yapmış olduğu savunmaları geçersiz kılmaktadır. Söz konusu durumlarda, polis, memurun amirinin emri ya da savaş hali ya da savaş tehlikesi durumu, ulusal güvenliğe yönelik tehdit, iç siyasal istikrarsızlık yahut herhangi bir başka kamusal tehlike gibi istisnai şartları ileri süremeyecektir.

Eğitim programlarında, polisin kanunlardan kaynaklanan zor kullanma yetkisi ve bu yetkinin sınırlarının daha iyi anlaşılması için uğraşılmalıdır. Bu kapsamda hukukun ve insan hakları ihlallerinin rapor edilmesi gerekliliği bu eğitimlerde yer almalıdır. Daha sonraki aşamada raporlarda yer alan insan hakları ihlallerinin ve bu kapsamdaki şikayetlerin tamamen ve uygun şekilde araştırılması sağlanmalıdır⁵⁹.

Polis açısından değerlendirildiğinde polisin insan hakları ihlallerini rapor etmesi hem bir etik kuralı hem de polisin kanunlara uyması açısından bir davranış yükümlülüğüdür. KKK'nın m. 8'de bu kural düzenlenmiştir. Bu bağlamda söz konusu madde, polislerin kanunlara bağlı olmalarının yanı sıra, aynı zamanda kanunlara karşı olumsuz davranışları da önlemesi açısından yükümlülükler getirilmektedir.

C. Kuvvet Kullanmaya Yetkili Memurlar Tarafından Zor ve Ateşli Silah Kullanılması Hakkında Temel İlkeler

Kuvvet Kullanmaya Yetkili Memurlar Tarafından Zor ve Ateşli Silah Kullanılması Hakkında Temel İlkeler ("KKİ")⁶⁰ Birleşmiş Milletler tarafından 1990 yılında kabul edilmiştir. Bu bakımdan temel hak ve hürriyetlerin korunması noktasında kolluk kuvvetlerine verilen zor kullanma yetkisinin uluslararası

⁵⁶ Alderson, s. 24.

⁵⁷ KKK m 1'in (a) yorumu.

⁵⁸ Karaosmanoğlu, s. 121.

⁵⁹ Un, s. 3.

⁶⁰ Kuvvet Kullanmaya Yetkili Memurlar Tarafından Zor ve Ateşli Silah Kullanılması Hakkında Temel İlkeler (Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials), 27 Ağustos -7 Eylül 1990 tarihleri arasında Küba'nın Havana kentinde yapılan Suçun Önlenmesi ve Suçlulara Yapılacak Muamele Hakkında Birleşmiş Milletler Sekizinci Kongresi tarafından kabul edilmiştir.

standartlara bağlanması önem arz etmektedir. Başka bir ifadeyle insan hakları hukuku, kesin bir zorunluluk olarak başvuru zor kullanmayı meşru görebilir. Bu durumda, polis uluslararası kuralları ve durumun gerektirdiği ölçülü davranış kurallarını ihlal etmediği sürece sorumlu olmayacaktır⁶¹.

Polis sadece belirli durumlarda öldürücü güç kullanabilir. Öncelikle, polis kendisinin veya başkasının hayatının tehlikede olduğuna inanmalı ya da kendisinin veya başkasının vücut bütünlüğüne ciddi bir müdahale söz konusu ise silah kullanılmalıdır. Polis durumun şartları içerisinde silah dışında bir alternatif kullanabiliyorsa silah kullanmaması gerekmektedir⁶². Bu bağlamda KKİ m. 4 ve m. 5'e göre zor ve silah kullanımı en son yöntem olması gerekmektedir.

Söz konusu ilkenin 4. maddesine göre kuvvet kullanmaya yetkili memurlar görevlerini yerine getirirlerken, zor ve "ateşli silah" kullanımına başvurmadan önce, mümkün olduğu ölçüde şiddet içermeyen araçları kullanmalıdırlar. Ayrıca, kuvvet kullanmaya sadece, diğer araçların etkisiz kalması ya da hedeflenen sonucu gerçekleştirme için "başka çare" bulunmaması durumunda başvurulmalıdır.

KKİ m. 5 zor kullanma bağlamında kabul ettiği hukuki standartlar mevcuttur. Kullanılacak güç polis açısından "kaçınılmaz" olmalıdır. Öncelikle polis istediği zaman ve şekilde güç kullanamaz. Başka bir ifade ile polisin keyfi olarak ve temel hak ve hürriyetlere aykırı bir şekilde güç kullanması söz konusu değildir. Bunun için, gerekli şartların oluşması gerekmektedir.

Polis toplum düzenini bozanlara karşı gerektiğinde zor kullanma hakkına sahip olsa da bu yetkiyi kullanırken aşırıya kaçmamalıdır⁶³. Kuvvet kullanmanın polisin uyması gereken bazı kuralları vardır. Öncelikle, polisin kullanacağı güç aşamalı şekilde artmalıdır. Güç kullanımı orantılı olmalıdır. Başka bir ifadeyle polis amacın elde edilmesi için gerekenden daha fazla güç kullanılmamalıdır⁶⁴. Bu durum söz konusu ilkelerde de belirtilmiştir. İlgili hükme göre zor kullanma araçlarına sınırlı olarak başvurmalı ve suçun ağırlığı ve başarılması hedeflenen meşru amaç ile orantılı biçimde tasarrufta bulunulmalıdır⁶⁵. Kişilere daha fazla zarar vermektен kaçınılarak verilecek zarar asgariye indirmelidir. Yapılacak müdahalelerde insan yaşamına saygı gösterilmeli ve korunmalıdır⁶⁶. Burada insan haklarına yapılan vurgu polise getirdiği yükümlülük açısından önemlidir.

Polisin zor kullanması ve silah kullanmasına izin verilebilmesi için insan hayatını korumak için başka çarenin kalmaması gerekir⁶⁷. Bu manada bir zorunluluk olması şarttır. Ayrıca, zor kullanmanın kaynağı hukuk kurallarına dayanmalıdır. Zor kullanılacak durumun özelliklerine göre yapılacak müdahalede güç kullanılacak kişilere mümkün mertebe zarar verme ve yaralama en azami şekilde olmalıdır⁶⁸. Bu yüzden polisin zor kullanması bir zorunluluğa dayanmalı ve söz konusu güç kullanımı hukuki bir zeminde olması gerekecektir.

⁶¹ Kerem Altıparmak, İşkenceyi Nasıl Bilirsiniz?-Türkiye'de Orantısız Güç Kullanma Sorunu, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, İnsan Hakları Raporu 2008, s. 364. Bkz. <http://www.tihv.org.tr/index.php?turkiye-insan-haklari-raporu>

⁶² David A. May/James E. Headley, Reasonable Use of Force by Police, New York 2008, s. 47.

⁶³ Fındıklı, Güvenlik, s. 24.

⁶⁴ Denis Bergmans, Community Policing as a Central Factor for a Modern Police Service, (Ed.: İhsan Bal- M.Bedri Eryılmaz), Police Professional Ethics, Ankara 2002, s. 223.

⁶⁵ KKİ m. 5 f. 1 b. (a).

⁶⁶ KKİ m. 5 f. 1 b. (b).

⁶⁷ Un, s. 25.

⁶⁸ Un, s. 23.

Zor kullanma sadece ihtiyaç duyulduğunda kullanılmalıdır. Hukuka aykırı zor kullanmanın hiçbir şekilde istisnası yoktur⁶⁹. Bu yüzden KKİ m. 7 polis tarafından keyfi biçimde ya da yetkinin kötüye kullanılması suretiyle zora ya da ateşli silahlara başvurulmasının, devletler tarafından cezayı gerektiren bir suç olarak düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Polisin insan hakları ihlallerini rapor etme yükümlülüğü vardır⁷⁰. Bu yükümlülüğü belirlenen kriterlerde de açık olarak düzenlenmiştir. Polis karşılaşacağı olaylarda zor veya silah kullanılması sonucunda bir yaralama veya ölüme sebebiyet vermişse söz konusu olayı hemen üst makamlara bildirmelidir⁷¹. Bu konuda bir raporlama sisteminin var olması gerekmektedir. Polis hazırlayacağı raporda etkili bir inceleme sürecinin olanaklı olmasını ve bağımsız ve idari kovuşturma makamlarının uygun hallerde yetkilerini kullanabilmesini amaç edinmelidir⁷².

Polisin insan hakları ihlallerini raporda yer verirken raporların açık, tam ve kesin veriler içermesi gerekmektedir⁷³. İnsan haklarının korunması sadece ulusal ve uluslararası metinlerde yapılacak düzenlemelerde koruma altına alınamaz. Bu yüzden polisin yaptığı hukuka aykırı eylemlerin bağımsız, etkili bir soruşturma yöntemi benimsenerek yapılması gereklidir. Bu bağlamda söz konusu ilkelerde soruşturma yöntemine yapılan vurgu önemli ve gereklidir.

KKİ toplantı ve gösteri hakkı bağlamında yapılacak müdahaleler için bir takım ilkeler benimsenmiştir. Öncelikle, herkesin hukuka uygun ve barışçıl nitelikli toplantılara katılmasına uluslararası metinlerde izin verilmiş olduğundan, devletler zor ve ateşli silahların sadece m. 13 ve m. 14 hükümleri uyarınca kullanabilecektir⁷⁴. KKİ m. 13'e göre polis kanun dışı olan ancak şiddet içermeyen toplantıların dağıtılması sırasında zor kullanmaktan kaçınmalıdır. Eğer zor kullanmaktan kaçınmak mümkün değilse, yapılan müdahaleyi asgari ölçüyle sınırlı tutmak gerekecektir.

Şiddet unsuru içeren toplantıların dağıtılmasında belirlenen ilkeler KKİ m. 14'te düzenlenmiştir. Bu hüküm çerçevesinde polis ateşli silahları, sadece daha az tehlikeli araçların kullanılmasının mümkün olmadığı zamanda kullanılmalıdır. Ayrıca, silah kullanılırken kişilere zarar vermek asgari ölçüde tutulmalıdır.

Önemle üzerinde durulması gereken nokta, öldürücü olmayan silahlar olarak bilinen silahların, bazı durumlarda öldürücü etkiye sahip olabileceği gözden kaçırılmamalıdır⁷⁵. Bu durumlarda kullanılan silahların tüm şartlar için kullanılabilmesi etkili ve uygun olmayabilir. Bu araçların, silahlardan daha az ölümcül olduğu ortadadır. Ancak doğru şekilde kullanıldıklarında çok etkili olabilirler. Bu araçların güvenilirliği hakkındaki bilgiler daha çok ürünlerin üreticilerinden gelmektedir. Başka bir ifadeyle, bu araçların etkisi ve tehlikeleri hakkında tam manasıyla bilgi sahibi olduğumuz söylenemez⁷⁶.

⁶⁹ Un, s. 23.

⁷⁰ OHCHR, s. 38.

⁷¹ KKİ m. 6.

⁷² KKİ m. 22.

⁷³ Un, s. 55.

⁷⁴ KKİ m. 12.

⁷⁵ Öldürücü güç, öldürme veya vücuda büyük veya ağır zarar verme kastıyla aşırı güç kullanımıdır. Öldürücü olmayan güç kullanımı ise ölümlü veya ölümcül derecede ağır yaralanma ile sonuçlanmayan güç kullanımıdır. Eğer aşırı güç kullanımı kanuni sınırları aşarsa polis bu gücü kullanmanın sonuçlarından yargıya karşı sorumludur.

⁷⁶ May/Headley, s. 55.

D. Herhangi bir Biçimde Alıkonulan ya da Hapsedilen Kişilerin Korunması için Prensipler Bütünü

Herhangi Biçimde Alıkonulan ya da Hapsedilen Tüm Kişilerin Korunması için Prensipler Bütünü ("AHP") Birleşmiş Milletler tarafından 1988 tarihinde kabul edilmiştir⁷⁷. Bu prensipler, her hangi bir biçimde tutulan veya hapsolünen herkesin korunması açısından uluslararası bir koruma getirmesi açısından önemlidir.

AHP m. 1'e göre herhangi biçimde alıkonulan ya da hapsedilen tüm kişiler, insani şekilde muameleye tabi olmaları gerekmektedir. Bu yüzden, ilgili ilke kapsamında herkesin kişiliğine ve onuruna saygı gösterilmesini talep etmesi en doğal hakkı olarak görülmelidir.

Her türlü tutma veya hapsedme kararıyla ve tutulan veya hapsedilen bir kimsenin insan haklarını her hangi bir biçimde etkileyen bütün tedbirlere yargısal veya diğer bir makam tarafından karar verilmeli veya bu tedbirler bu makamların etkili denetimine tabi tutulmalıdır⁷⁸.

AHP m. 6 işkence ve benzeri durumları yasaklamıştır. Söz konusu hüküm kapsamında herhangi bir biçimde tutulan veya hapsedilen bir kimse, işkenceye veya zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz bırakılmayacaktır. Hiç bir durum, söz konusu davranışları haklı göstermek için ileri sürülemez.

AHP m. 7 f. 1'de devletlere, bu prensiplerde yer alan haklara ve ödevlere aykırı bütün fiilleri hukuken yasaklama sorumluluğu getirmektedir. Bu kapsamda devletlerin bu tür eylemleri gerekli yaptırımlara bağlamasını ve bu tür eylemler hakkında yapılan şikayetler konusunda tarafsız soruşturmalar yapmasını istemektedir. Söz konusu ilke yapılacak soruşturmanın tarafsız olmasına gönderme yapması önemlidir. Bu bağlamda devletlerden beklenen bu konuda güvenilir sistemler kurmaktır.

AHP'de yer alan haklara aykırı olarak kamu görevlilerinin eylemleri veya ihmalleri nedeniyle uğranılan zararlar söz konusu olabilir. Devletlere düşen görev iç hukuktaki sorumluluk hükümlerine göre uğranılan zararların tazmin edilebilmesini sağlamak olmalıdır⁷⁹. Bu durumda kolluğun orantısız güç kullanımına maruz kalan kişilerin cezai yaptırım ve tazminat hukuku açısından uluslararası bir düzenlemeyle bu hakları güvence altına alınmıştır.

Suç işlediğinden kuşku edilen veya hakkında bir suç isnadı bulunan tutuklu bir kimse, hukuka göre suçluluğu kanıtlanıncaya kadar masum sayılır ve buna göre muamele görmelidir⁸⁰. Bu yüzden, polis mümkün mertebeye kişilere en az zarar verebilecek zor kullanma yöntemlerini seçmeli ve orantılılık ve gereklilik şartlarına uymalıdır.

⁷⁷ Herhangi Biçimde Alıkonulan ya da Hapsedilen Tüm Kişilerin Korunması için Prensipler Bütünü (Body of Principles for the Protection of Ali Persons under Any Form of Detention or Imprisonment), Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 9 Aralık 1988 tarih ve 43/173 sayılı kararı ile kabul edilmiştir. Bu belgenin Türkçe metni için bkz., Mehmet Semih Gemalmaz, işkence Yasağına İlişkin Ulusal Üstü Belgeler, Haziran 2002, sf:66-75.

⁷⁸ AHP m. 4.

⁷⁹ AHP m. 35 f. 1.

⁸⁰ AHP m. 36 f. 1.

E. Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazların Etkili Biçimde Önlenmesi ve Soruşturulmasına Dair Prensipler

Polis hizmetlerinde en uygun standartlara ulaşılması ve polisin yetkilerinin yerinde kullanımı, sorumluluk ve etkili başvuru yolu gibi bazı insan hakları yaptırımlarıyla garanti altına alınmaya çalışılmıştır⁸¹. BM tarafından kabul edilen Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazların Etkili Biçimde Önlenmesi ve Soruşturulmasına Dair Prensipler ("HKP")⁸² polisin eylemlerinin soruşturulması kapsamında uluslararası düzenlemeler getirmiştir.

HKP m. 1'e göre devletlerin hukuk dışı, keyfi ve yargısız infazları kanunla yasaklaması gerekmektedir. Bu tür infazların ceza kanununa göre suç olarak düzenlenmesini ve bu suçun ağırlığını dikkate alan gerekli cezalar ile cezalandırılmasını sağlamak, devletlerin yükümlülüğü altındadır. Hiçbir şekilde bu hükme istisna kabul edilmemektedir. Söz konusu hüküm çerçevesinde polisin aşırı veya kanun dışı güç kullandığı durumlarda hiçbir hal ve şart altında bu tür bir infaz yapılamayacağı belirtilmiştir.

Polis üzerinde etkili gözetim ve denetim sağlayacak iç disiplin ve dış kontrol mekanizmaları kurulmalıdır⁸³. HKP m. 2 kapsamında, devlet, hukuk dışı, keyfi ve kısa yoldan infazları önlemek için çaba sarf etmelidir. Bunun için yakalama, gözaltına alma, gözaltında tutma ve ayrıca zor kullanma yetkisine sahip olan kamu görevlileri üzerinde sıkı bir denetim uygulaması gerekmektedir.

Hukuk dışı, keyfi ve kısa yoldan infazdan kuşkulanan bütün olaylarda ve doğal olmayan bir ölümün meydana geldiği durumlarda, hemen tam ve tarafsız bir soruşturma yapılmalıdır. Ayrıca bu tür olaylarda kişilerin yakınlarının şikayetçi olması veya güvenilir kaynaklardan haber alınması söz konusu olduğunda, bunların soruşturmayı yapan kişiler tarafından dikkate alınması gerekmektedir⁸⁴.

Yürürlükte bulunan soruşturma usullerinin uzmanlık veya tarafsızlık kriterlerine uymaması veya açık bir kötüye kullanma tarzını içermesi durumunda, taraf devletler açısından bir takım yükümlülükler ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, devletin, bu soruşturmaları, bağımsız bir inceleme komisyonunca veya benzeri bir usule göre yapması gerekmektedir. Ayrıca, mağdur konumunda olanların şikayetlerinin dikkate alınması gerekmektedir⁸⁵. Özellikle geliştirilecek olan sistemde polis halka karşı tamamen sorumlu hale gelmesi bireylerin temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmesinin önüne geçilmiş olacaktır.

Polise karşı yapılacak soruşturma, etkili bir sistem öngörmelidir. Bunun için gerektiğinde olayla ilgili olarak şahitler, kurbanlar ve şüphelilerle görüşülmelidir⁸⁶. Ayrıca, hukuk dışı, keyfi veya kısa yoldan infazlara potansiyel olarak karışmış olmaları mümkün olan kişiler, soruşturmayı yürütenlerin üzerinde buldukları doğrudan veya dolaylı bütün amirlik ve denetim görevlerinden alınmalıdırlar⁸⁷. Böylece, yapılacak soruşturmada, polisin kişiler üzerinde fiziksel veya duygusal baskı kurmasının önüne geçilmiş olunacaktır.

Polis amiri hakkın kötüye kullanılmasından sorumlu olmalıdır. Ancak, amir durumu biliyorsa ya da bilmesi gerektiği halde harekete geçmemişse so-

⁸¹ Crawshaw, s. 156.

⁸² Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 1989 tarihli ve 1989/65 sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

⁸³ Un, s. 60.

⁸⁴ HKP m. 9.

⁸⁵ HKP m. 11.

⁸⁶ Un, s. 10.

⁸⁷ HKP m. 15.

rumlu tutulmalıdır⁸⁸. HKP m. 19'a göre bir amirin veya bir kamu makamının verdiği emirler hukuk dışı, keyfi veya kısa yoldan infazları haklı göstermek için ileri sürülemez. Emirleri altındaki görevliler tarafından yapılan bu tür eylemleri önlemek için makul imkanlara sahip oldukları halde bunları önlemeyen amirler, memurlar veya diğer kamu görevlileri de bu eylemlerden ötürü sorumlu tutulurlar.

F. Polis Bildirisi

Avrupa Konseyi ("AK") daha ilk günlerinden itibaren polisle ilgili konulara sürekli gündeminde yer vermiştir. Gerçekten, polis AK'nin değerleri olarak kabul edilen çoğulcu demokrasi, hukuk kuralları ve insan haklarını koruma noktasında önemli rol oynadığı kabul edilmektedir⁸⁹. Bu amaçla AK polis mesleğinde insan hakları bilincini geliştirmek için birçok faaliyette bulunmaktadır⁹⁰. Başka bir ifadeyle, Avrupa Konseyi'nin, polisin demokratik bir toplumdaki rolüne ilişkin doğal bir tartışma ortamı yaratığını söylemek yerinde olacaktır.

İnsanın temel haklarının korunması ve muhafaza edilmesinde, polisin görevlerinin nasıl yapılacağını gösteren normların belirlenmesi oldukça önemlidir⁹¹. Bu amaçla, Polis Bildirisi⁹² AK tarafından 1979 yılında kabul edilmiştir.

Bildiri polisin uygulamada karşılaşılabileceği olası insan hakları ihlallerinde ne yapması gerektiği noktasında yol gösterici hükümler içermektedir. Bunlardan biri de polisin karşılaştığı önemli sorunlardan biri olan amirin emrinin kanunlara uymaması durumunda polisin ne yapması gerektiğidir. Söz konusu durum Bildiri'nin "A" bölümünün 3. maddesinde düzenlenmiştir. Bu hükümde, polisin bir kimseye işkence ve diğer ceza veya insanlık dışı veya alçaltıcı muamele yapmasını içeren emirleri yerine getiremeyeceği ifade edilmektedir. Söz konusu durumlar her koşulda yasaklanmış olduğundan polisin bu kurala uyması aynı zamanda bir yükümlülüktür.

Polis, amiri tarafından verilen emirleri yerine getirmek durumundadır. Ancak, söz konusu emirlerin polis tarafından hukuka aykırı olduğu biliniyor ya da polisin bu aykırılığı biliyor olması gerekiyorsa verilen emirler polis tarafından yerine getirilmemesi gerektiği Bildiri'de yer almaktadır⁹³. Bu durum hukuken bağlayıcı olduğundan polisin uyması gerekmektedir. Aksi takdirde polis bireysel sorumluluktan kaçamayacaktır.

Polislerin kuvvete başvurmaları, genel olarak orantılılık ilkesine veya bazı ulusal kanunlarda açıklandığı gibi, "asgari ölçüde kuvvete başvurma" ilkesine göre yapılmalıdır⁹⁴. Polis Bildirisi'nin "A" bölümü m. 12'e göre polis, görevlerini yerine getirirken, kanuni açıdan aranan ya da cevaz verilen amacı gerçekleştirmek için gerekli her araca başvurabilir. Ancak, hiç bir zaman makul olandan fazla güce başvurmaması gerektiği ilgili maddede özellikle belirtmiştir.

⁸⁸ Un, s. 60.

⁸⁹ Avrupa Polis Etiği Kuralları ve Açıklayıcı Metin, s. 12. [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/documents/CO-POL%20\(2008\)01%20ECEPE%20Turkish%20version.pdf](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/documents/CO-POL%20(2008)01%20ECEPE%20Turkish%20version.pdf)

⁹⁰ Neil Richards, The European Code of Police Ethics of the Council of Europe, (Ed: İhsan Bal- M.Bedri Eryılmaz), Police Professional Ethics, Ankara 2002, s. 260.

⁹¹ Alderson, s. 23.

⁹² Avrupa Konseyi'nin Parlamenterler Meclisi tarafından, 1 Şubat 1979 tarihinde 690 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

⁹³ Polis Bildirisi'nin "A" bölümü m. 4.

⁹⁴ Alderson, s. 24.

Polis, görevi gereği silah kullanmasını gerektirecek durumlarla karşılaşabilir. Bu yüzden, polisin hangi şart ve şekiller içinde silah kullanmaları gerektiğinin açık ve kesin olarak belirtilmesi gerekmektedir⁹⁵. Söz konusu durum polisin kullanacağı gücün orantı olup olmadığının tespiti açısından önemlidir.

Devletler, polisin genel eğitimi, mesleki eğitimi ve meslek içi eğitimi konusunda yeterli özeni göstermelidirler. Bu eğitimlerin yanı sıra, toplumsal sorunlara, demokratik özgürlüklere, insan haklarına ve özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ilişkin uygun bir eğitimden de geçirilmelidirler⁹⁶. Polisin insan haklarını koruması ve ihlal etmemesi için öncelikle bu konular hakkında yeterli bilgiye sahip olması gerekmektedir.

G. Avrupa Polis Etiği Kuralları

İnsan haklarının iyi anlaşılması ve bireylerin temel hak ve hürriyetlerine saygı gösterilmesi noktasında polise büyük görevler düşmektedir. Bu yüzden söz konusu durumun polis meslek etik değerleri⁹⁷ arasında öncelikle yer alması gerekmektedir. Avrupa Konseyi bünyesinde kabul edilen Avrupa Polis Etiği Kuralları ("APEK")⁹⁸ polisliğin ortak hedeflerini belirleme amacı taşımaktadır. AK'nin söz konusu kurallardaki amacı güvenlik hizmetlerini yürütenler açısından ortak bir standart oluşturma çabasıdır⁹⁹. Bu yüzden, AK üyelerinin uygulamalarında da söz konusu ilkeleri rehber edinmesi gerekmektedir.

Söz konusu kurallardan polisin geleneksel amaçlarına ulaşılabilir. Bu kurallarda polisin toplumda kamu huzurunun sağlanması, kanunun uygulanması ve bu amaçla düzenin sağlanmasında görevli olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, APEK hükümlerinde AİHM'e gönderme yaparak, polisin Mahkeme'nin belirlediği bireyin temel hak ve özgürlüklerini koruma ve saygı gösterme kriterine uygun davranması gerektiğini belirtmektedir¹⁰⁰.

APEK'in hükümleri incelendiğinde polislik açısından önemli prensipler getirdiği görülecektir. Demokratik toplumlarda polislik mesleğinin, kamu otoritesini temsilen halka hizmet veren bir birim olduğu kabul edilir. Bu ifade doğrultusunda, polis güç kullanır, ancak kendisi bir güç olarak tanımlanmamalıdır¹⁰¹. Polisin hizmet veren vasfı ön plana çıkarıldığında, polisin hukuka ve insan onuruna saygı göstermesi gerektiği ortaya çıkmaktadır¹⁰². Başka bir ifadeyle polisin hareket noktası insan hakları olmalıdır. Bu yüzden, polis yapacağı tüm işlerde insan haklarına uygun davranmayı ilke edinmelidir.

Polisin insan haklarına saygılı bir şekilde çalışmasını sağlayacak önlemlerin sağlanması için gerekli tedbirlerin polis teşkilatı tarafından alınması ge-

⁹⁵ Polis Bildirisi'nin "A" bölümü m. 13.

⁹⁶ Polis Bildirisi'nin "B" bölümü m. 3.

⁹⁷ Meslek etiği, belirli bir meslek grubunun, mesleğe ilişkin olarak oluşturduğu, koruduğu ve meslek üyelerini belli bir şekilde davranmaya zorlayan davranış kurallarının bütünüdür. Ayrıca, meslek etiği üyelerinin kişisel eğilimlerini sınırlayan bir yönünün olduğu gibi yetersiz ve ilkesiz üyeleri meslekten dışlayan yetkisi de mevcuttur. Aktaran: Aydın, s. 105.

⁹⁸ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 19 Eylül 2001 tarihinde kabul edilen (2001) 10 Sayılı Tavsiye Kararı.

⁹⁹ Bal, s. 251.

¹⁰⁰ Richards, s. 264.

¹⁰¹ Bal/ Beren, s. 80.

¹⁰² OHCHR, s. 37.

rekmektedir¹⁰³. Bu kapsamda ele alındığında, APEK m. 35 polisin tüm operasyonlarında herkesin yaşama hakkına saygılı olması gerektiğini belirtmiştir¹⁰⁴. Bu hükümlerle herkesin yaşama hakkını korumak ve polisin keyfi olarak insanların yaşama hakkını ihlal etmesinin önüne geçilmek istenmiştir.

İşkence ve insanlık dışı veya aşağılayıcı davranış ve cezalandırma eylemi, insan onuruna karşı ağır bir suç niteliğindedir. Bu tarzda davranışlar insan haklarına müdahale oluşturmaktadır. Söz konusu önlemler itiraf veya bilgi elde etmek amacıyla kullanılması durumunda işkence veya benzeri muameleyle maruz kalan kişilerin yanlış bilgi vermelerine sebep olabilir. Dolayısıyla hukukun üstünlüğüne inanan bir yönetimle idare edilen bir devlette bu tür metotların kullanılması mümkün değildir¹⁰⁵. Bu yüzden APEK m. 36'da polisin hiçbir şart altında, herhangi bir işkence, insanlık dışı ve onur kırıcı muamele veya cezalandırmada bulunmaması gerektiği düzenlenmiştir. İlgili maddenin devamında, polisin söz konusu davranışlarını yapılmasına izin vermemesi ve bu tür durumları engellemek için elinden gelen her şeyi yapması gerektiği belirtilmiştir.

APEK m. 39'a göre polis memurları üstleri tarafından usulüne uygun olarak emirleri yerine getirmek yükümlülüğündedir. Ancak, polisin açıkça kanuna aykırı olan emirleri yerine getirmemelidir. Ayrıca, söz konusu emirlerin rapor edilmesi gerektiği ilgili maddede hükme bağlanmıştır. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir sorun raporları değerlendirecek olan kurumun kim olacağı sorunudur. Söz konusu raporların polisler dışında da başkaları tarafından değerlendirmeye açık olmalıdır. Böylece, maddenin ulaşmak istediği amaca ulaşılmış olunacaktır. Aksi takdirde, bu hükmün işlevsiz olacağı açık bir şekilde ortadadır.

Polisliğin tanımı yapılırken, polisliğin "güç" olmadığı fakat polisin görevini yaparken, kanunların yetki verdiği durumlarda ve şekillerde güç kullanabildiği belirtilmiştir. Polisin gücünü kanunların dışına çıkarak kullanması durumunda, polis meslek etiği kurallarına aykırı bir davranış gerçekleşmiş olunacaktır. Bundan dolayı polise düşen görev her uygulama ve operasyondan önce uygulamanın kanunlara uygun olduğunu her zaman için kontrol etmesi gerekmektedir¹⁰⁶.

Halka karşı sorumluluk ve hesap verilebilirlik ilkesi polis etiğine ilişkin en temel ilkelerdendir. Polis, yaptığı tüm işlerinden dolayı devlete karşı sorumlu olmalıdır. Bu kapsamda tüm üye ülkelerde polisi kontrol edecek devlet

¹⁰³ Vahit Bıçak, Demokratik Toplumda Polis Etiği, Polis Meslek Etiği (Editör: İhsan Bal/Bedri Eryılmaz), Ankara 2002, s. 274.

¹⁰⁴ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 2 üzerine kurulmuş olan bu madde polisin ve polisin operasyonları esnasında kasıtlı olarak insanları öldürmemesi gerektiğini ima etmektedir. Polis tarafından kullanılan kuvvet kullanımının yol açtığı can kayıpları da diğer bir faktördür. Ancak, belli şartlara uyulması durumunda bu her zaman hayat hakkının ihlali anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda AİHS' nin m. 2 f. 2'de yer alan istisnalar yaşam hakkının ihlal edildiği anlamına gelmemektedir. İlgili madde şu şekildedir:

"Öldürme, aşağıdaki durumlardan birinde kuvvete başvurmanın kesin zorunluluk haline gelmesi sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlali suretiyle yapılmış sayılmaz: a) Bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunması için; b) Usulüne uygun olarak yakalamak için veya usulüne uygun olarak tutuklu bulunan bir kişinin kaçmasını önlemek için; c) Ayaklanma veya isyanın, yasaya uygun olarak bastırılması için."

¹⁰⁵ APEK m. 36'nın yorumu için bkz. Avrupa Polis Etiği Kuralları ve Açıklayıcı Metin, [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/documents/CO-POL%20\(2008\)01%20ECPE%20Turkish%20version.pdf](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/documents/CO-POL%20(2008)01%20ECPE%20Turkish%20version.pdf)

¹⁰⁶ Bal/ Beren, s. 84.

kurumları kurulmalıdır. Ancak, tam anlamıyla polisin sorumluluğunun yerine getirildiğini söyleyebilmemiz için iki unsurun birlikte olması gerekmektedir. Bunlar devletin polis üzerindeki kontrol mekanizması ve polisin toplumun taleplerine cevap verebilmesidir. Burada amaçlanan, polisin topluma karşı sorumlu olması ve halk ile polisin ortak ilişkiler geliştirebilmesidir. APEK m. 16 polisin sorumluluğunu düzenlemektedir. Söz konusu maddeye göre polisin, her durumda yaptıklarından ve ihmallerinden şahsen sorumlu olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, polisin kendi emri altındaki polisler tarafından verilen direktiflerden dolayı sorumlu olduğu ve hesap vermesi gerektiği söz konusu maddede açık olarak belirtilmiştir.

APEK m. 59'a göre polisin devlete yurttaş ve onların temsilcilerine karşı sorumlu olması gerektiğini düzenlemiştir. Bunun yanı sıra polisin etkin bir dış kontrole tabi tutulması gerekliliği aynı madde de düzenlenmiştir. İlgili maddenin kapsamından anlaşılacağı gibi, gerek polisin gerekse polis yöneticilerinin topluma karşı sorumluluğu ve hesap verilebilirliğinin önemi ilgili hükümde açık olarak ortaya konmuştur.

APEK m.62'de toplum ile polis arasında, karşılıklı iletişim ve anlayış üzerine kurulu, "sorumluluk" mekanizmalarının kurulması gerektiğini belirtmektedir. Söz konusu maddenin iki farklı işlevi mevcuttur. Öncelikle, toplum ve polis ilişkilerinde halkı polise daha da yakınlaştıracığı söylenebilir. Daha sonra ise iki taraf arasında karşılıklı anlayış mekanizmaları sayesinde yapıcı bir durum ortaya çıkabilir. Bu yüzden halk ile polis arasındaki tartışmaların çözümünün takviye edecek mekanizmaların kurulması yerinde olacaktır.

Polisler arasında dayanışma duygusunun oldukça güçlü olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda polisin eylemlerine karşı uygulanacak yaptırımların tarafsızlığı ve şeffaflığı konusunda ciddi endişelerin olma ihtimali kaçınılmazdır. APEK m. 33'te bunun önüne geçmek için polise uygulanacak disiplin yaptırımlarının bağımsız organlar tarafından veya yargı organlarının denetlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bunun sonucunda polisi daha şeffaf ve topluma karşı biraz daha açık hale getirilmesi söz konusu olacaktır¹⁰⁷.

Polis aleyhine yapılan şikayetlerin tarafsız bir şekilde araştırılması gerekmektedir. Söz konusu amaca ulaşmak için APEK m. 61'de devletlere yükümlülükler getirmiştir. İlgili maddeye göre devletlerin polise yönelik şikayetlerle ilgili etkin ve tarafsız usullerin uygulanması sağlanmalıdır. Uygulama açısından "polisin polisi soruşturması" tarafsızlık konusunda genelde endişe doğuran bir konudur. Bundan dolayı, devletler, toplumun güvenini kazanmak için, sadece tarafsız olan değil, aynı zamanda tarafsız görülen sistemler geliştirmelidir. Bu bağlamda, bu tür şikayetlerin bir mahkemeye iletilebilmesini sağlayacak sistemlerin oluşturulması gerekmektedir.

Polis meslek etiği kurallarını özümseyen bir polisin öncelikli görevi, mesleğinin ilkelerini ve kanuni sınırlarını iyi ve doğru şekilde bilmesi gerektiğidir¹⁰⁸. Ayrıca, polis eğitimi polise gerekli bilgi ve becerileri sağlaması yanında mesleki ahlak ve mesleki sorumluluğu da kazandırmalıdır. Polisin görevini yaparken toplumun kendisinden beklentilerine de kulak vermelidir¹⁰⁹. Belirlenen amaçların polis uygulamalarında yer alabilmesi, şüphesiz devletlerin bir takım yükümlülükleri yerine getirmesine bağlıdır. Bu bağlamda, APEK m. 26'da polisin eğitiminin neleri kapsamaması gerektiği noktasında bir takım öneriler getir-

¹⁰⁷ Vahit Bıçak, *Demokratik Toplumda Polis Etiği, Polis Meslek Etiği* (Ed.: İhsan Bal/Bedri Eryılmaz), Ankara 2002, s. 275.

¹⁰⁸ Bal/ Beren, s. 61.

¹⁰⁹ Sönmez, s. 259.

mektedir. İlgili hükme göre polis eğitiminin demokrasinin temel değerleri, hukuk devleti ve insan haklarının korunmasına ilişkin prensiplere dayanması gerekmektedir. Bu kapsamda, devletler, verecekleri eğitimlerde belirlenen ilkelere dikkate almalıdır.

Polisin zor kullanma yetkisi noktasında düzenli bir eğitime tabi tutulmaları elzemdir. Bu amaçla hukuktaki değişiklikler güncellenerek eğitimin bir parçası haline gelmelidir¹¹⁰. Söz konusu gerekliliğin farkında olan Avrupa Konseyi APEK m. 29'da bu yönde bir hüküm getirmektedir. İlgili hükme göre temel insan hakları prensipleri ve özellikle AIHM etrafında oluşan içtihatlar ışığında güç kullanımı sağlanmalıdır. Ayrıca, güç kullanma sınırları konusunda pratik bilgiler bütün seviyelerdeki polis eğitimine dahil edilmesi gerektiği hükme bağlanmıştır. İlgili hükümde AIHM'nin içtihatlarının polisin davranışlarında esas alınması hukuktaki değişikliklerin takip edilebilmesi açısından önemlidir.

IV. POLİSİN YETKİSİNE İLİŞKİN ULUSAL DÜZENLEMELER

Güvenliğin sağlanması her ne kadar profesyonel ve teknik bir konu olsa da halkın aktif desteği olmadan polisin görevini tam olarak yerine getirmesi mümkün değildir. Bu bakımdan suçun önlenmesinde polisin tek başına hareket ederek başarıya ulaşması güçtür. Bu yüzden suçun önlenmesi noktasında toplum destekli ceza adalet sistemi ve polisin işbirliği önem taşır¹¹¹. Şüphesiz beklenen destek ve birliktelik, polisin hukuk ve insan haklarına saygılı olduğunda ortaya çıkacaktır¹¹². Ancak, polis görevini yerine getirirken bazen görev bilinciyle hareket etmeyebilir. Böyle durumlarda devletin yükümlülüğü, polisin görevini kötüye kullanmasını engelleyecek her türlü hukuksal düzenlemelere ulusal belgelerde de yer vermektir.

A. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

Polis eylem ve işlemlerinin tedbir mahiyetinde olanlarının özelliği, anayasal haklara müdahale niteliği taşımasıdır. Polisin uyguladığı, örneğin, yakalama, arama, durdurup kimlik sorma ve benzeri tedbirler, aslında insanların temel hak ve hürriyetleri açısından yerleşme ve seyahat, mülkiyet hak ve hürriyeti gibi temel haklara yapılan bir müdahale niteliği taşımaktadır. Bu bakımdan, polis tedbirinin hepsi, bir veya birden fazla özgürlüğün kısıtlanması ile ilgili olabilmektedir¹¹³.

Anayasalar temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alındığı hukuki metinlerdir. Bu haklara yapılacak müdahaleler keyfi olmaktan uzak olmalıdır. Bu yüzden, polis tedbir alırken kişilerin anayasalarda teminat altına alınan haklarını, kanunlara uygun olarak sınırlaması gerekmektedir¹¹⁴. Aslında, polis kişilerin, kendilerine tanınmış bu haklarını kullanabilme teminatı olduğu gibi aynı zamanda bu durum polisin mesleki ilke ve değerlerinden biridir¹¹⁵.

Polis bir olaya müdahale ederken mutlak surette şüphelileri öldürmek düşüncesiyle müdahale edemez. Söz gelimi, polise çok tehlikeli terörist bir örgüt ile mücadele edilirken bile, şüpheli ölünceye kadar ateş etmeye devam edilmesi şeklinde bir eğitim verilemez. Ayrıca, şüphelinin etkisiz kaldığı apaçık

¹¹⁰ May/Headley, s. 40.

¹¹¹ Sokullu-Akıncı, Viktimoloji, s. 176.

¹¹² OHCHR, s. 39.

¹¹³ Derdiman, s. 20.

¹¹⁴ Sönmez, s. 37.

¹¹⁵ Aydın, s. 124.

belli iken şüpheliye emin olmak için ateş edilmeye devam edilemez. Terör suçlarının da herkes gibi adil yargılanma hakkı vardır. Bu yüzden, kolluğun yaralama veya öldürme yoluyla bir ceza takdir etme yetkisi yoktur. Ceza verme yetkisi bütün demokratik ülkelerde olduğu gibi mahkemelere verilmiştir¹¹⁶.

Polis, hiçbir şart altında, herhangi bir işkence, insanlık dışı ve onur kırıcı muamele veya cezalandırma yapmamalıdır. Söz konusu davranışlar Anayasa'nın m. 17 f. 3'te yasaklanmıştır. İlgili maddeye göre kimseye işkence ve eziyet yapılmayacağı ve kimsenin insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamayacağı hükmüne bağlanmıştır.

İşkence suçu yaşama hakkını düzenleyen hükümlerle aynı maddede düzenlenmiştir. Ancak, yaşama hakkının bulunduğu sınırlamalar işkence için söz konusu olamaz. Çünkü işkence her koşul altında yasaklanmıştır. Başka bir ifadeyle hiçbir gerekçe işkenceyi kabul edilebilir hale getirmemektedir. Savaş, olağanüstü hal, haklı nedenler gibi durum veya koşullar işkence yasağı konusunda devletlerin başvurabileceği argümanlar değildir. Hiçbir devlet bu nedenlerden birine dayanarak işkenceyi savunamayacaktır¹¹⁷.

B. Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu

Polis ve mağdur ilişkisinin nasıl olduğu noktasında polisin zor kullanma yetkisi önem arz etmektedir. Polis görevini yerine getirirken, kanunların kendilerine verdiği yetkiler çerçevesinde hareket eder. Kanunlar polise görevini yerine getirebilmesi amacıyla zor kullanma yetkisini vermiştir¹¹⁸. Bu bağlamda 2559 sayılı Polis Vazife Salahiyet Kanunu ("PVSK")¹¹⁹ kolluğa zor kullanma yetkisini vermektedir. Söz konusu Kanun'da hangi hallerde kime karşı nasıl ve ne tür zor kullanmaya başvurulabileceği ve bunu yaparken ne gibi kurallara uyulacağı belirtilmiştir. Burada kanun koyucu zor kullanmayla ilgili olarak kanuni sınırlamalar getirerek keyfi muamelenin önüne geçmeyi amaçlamıştır.

PVSK m. 16 f. 1'e göre polisin, görevini yerine getirirken herhangi bir direnişle karşılaşması halinde zor kullanma yetkisi mevcuttur. Ancak, polis bu yetkiyi kullanırken söz konusu direnişi kırmak amacıyla hareket etmeli ve direnişi kırarak ölçüde zor kullanmalıdır. Bu bağlamda polis keyfi olarak bu yetkisini kullanamayacaktır. Ayrıca, ilgili madde polise sadece direnişi kırmak amacıyla zor kullanabileceğini düzenleyerek bir nevi sınırlama getirmektedir. Bu yüzden direnç sona erdiğinde bu yetki kendiliğinden sona erecektir.

Zor kullanmanın derecesi uygulamada ihtiyacı aşmaması gerekir. Polis zor kullanırken ölçülü olmaya dikkat etmelidir. Örneğin ağır cezalı olmayan hatta şikayete bağlı bir suç sanığı kaçıyor diye silah kullanılması ölçüye aykırıdır¹²⁰. Bu bakımdan zor kullanma direnmeyi giderecek ölçüde olmalıdır. Aksi takdirde polisin davranışı aşırı güç kullanma olarak kabul edileceğinden polisin cezai sorumluluğu söz konusu olacaktır. Buradaki kıstas zor kullanmanın direnme veya saldırı esnasında olması gerektiğidir. Saldırı ve direnmenin bitmesi durumunda kullanılmakta olan zora son verilmelidir.

¹¹⁶ Bedri Eryılmaz, Toplumal Olaylarda Orantısız Güç Kullanımı, İşkencenin Önlenmesi ve İstanbul Protokolü (Ed.: İlyas Doğan), Ankara 2009, s. 154.

¹¹⁷ Aydın/ Gündüz, s. 10.

¹¹⁸ Halil İbrahim kavgacı, Bağımsız Bir Polis Şikayet Sistemi ve Halkın Polisliğe Katılımı, Polis Bilimleri Dergisi, Yıl:1998, Sayı: 1, s. 57.

¹¹⁹ Kanun No: 2559, Kabul T.: 04.07.1934, RG 14.07.1934/2751.

¹²⁰ Onursal Cin, Kolluğun Zor Kullanma Yetkisi, Selçuk Üniversitesi Hukuk Dergisi, Cilt 8, Yıl: 2000, S. 1-2, s. 679.

Polisin zor kullanabilmesi için yaptığı müdahalede “mecbur” kalmış olmalıdır. Mecburiyet, olaya müdahale etmek, olaya karışanların kaçmasını önlemek ve yakalamak, suç delillerini elde etmek vs. için, diğer bütün yetkilerin kullanıldığını, bütün yolların denendiğini ve güç kullanmaktan başka bir çarenin olmadığını ifade etmektedir. Bu ilke zor kullanmanın temelini oluşturmaktadır. Polisin mecbur kalmadığı durumda zor kullanması keyfi bir tutum sayılacağından hukuken korunmayacaktır.

Polis zor kullanma yetkisinin kanuni ve hukuki sınırlarını ve meşru uygulama metotlarını çok iyi bilmesi yapılacak olan müdahaleler açısından oldukça önemlidir¹²¹. Toplumsal olayların bastırılmasında daha çok Çevik Kuvvet birimleri yer almaktadır. Dolayısıyla başta Çevik Kuvvet olmak üzere, polisin güç kullanma yetkisinin kanuni sınırlarını ve meşru uygulama metodunu çok iyi bilmesi gerekmektedir.

C. Türk Ceza Kanunu

Polisin görev ve yetkilerini kullanması ile ilgili olarak en önemli sorumluluğu suçtan kaynaklanan (cezai) sorumluluğudur. Buna göre polis, görevini herhangi bir suretle ihmal veya kötüye kullanmaktan dolayı eylemi 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda (“TCK”)¹²² ve diğer kanunlardaki suç tipine uymakta ise cezaya çarptırılır.

Polis silah kullanırken amacı adam öldürmek olmamalıdır. Şartlar sağlandığı takdirde görev sırasında uğranılan mukavemeti kırmak, saldırıyı defetmek ve kanunun hükmünü yerine getirmektir. Bu amaçla kolluk silahını gerekli olacak şekilde kullanacaktır¹²³. Şartlara uygun silah kullanılması durumunda kolluğun hukuki sorumluluğundan söz etmek mümkün değildir. Ancak, hukuk kurallarının ihlali söz konusu olduğu zaman toplum düzeninin önemli ölçüde bozulacağı anlayışı toplumda hakimdir. Hukuk düzeni bu anlayışla düzeni bozanlara karşı cezai müeyyideler öngörmüştür¹²⁴.

Polisin zor kullanması sonucunda cezai sorumluluğunu gerektiren durumlar TCK'da yer almaktadır. İlgili Kanunun "Kişilere Karşı Suçlar" başlıklı ikinci kısmının üçüncü bölümü (md. 94-96) "İşkence ve Eziyet" suçlarını düzenlemektedir. Ayrıca, polisin zor kullanma yetkisini kullanırken söz konusu yetkinin aşılması TCK m. 256'da suç olarak düzenlenmiştir.

V. ULUSLARARASI VE ULUSAL DÜZENLEMELER KAPSAMINDA SORUNUN TESPİTİ

Polisin faaliyetlerinin hukuk sınırları içinde tutulması insan haklarının korunması açısından önemlidir. Polisin yetkileri göz önünde bulundurulduğunda temel hak ve hürriyetlere, yani insan onuruna, beden bütünlüğüne ve yaşama hakkına fiili müdahale olduğundan söz konusu yetkiler kanuna dayanmalı ve kanunla açıkça belirlenmelidir. Örneğin polis istediği anda ve şekilde zor kullanamayacaktır. Aksi takdirde kanunlara aykırı davranacağından polisin hukuki sorumluluğu söz konusu olacaktır. Uygulamada polisin zor kullanma için gerekli şartlara uymadığı görülmektedir. Söz konusu durum gerek ulusal gerekse uluslararası insan hakları örgütleri tarafından eleştiri ko-

¹²¹ Sönmez, s. 303.

¹²² Kanun No: 5237, Kabul T. 26.9.2004, RG 12.10.2004 / 25611.

¹²³ Koç, s. 423.

¹²⁴ İzzet Özgenç, Emniyet Görevlilerinin Silah Kullanma Yetkisi Üzerine Düşünceler, İstanbul Barosu Dergisi, Yıl: 1994, Cilt: 68, Sayı: 1-2-3, s. 90.

nusu olmuştur. Bu bağlamda bir kaç örnek vermek yerinde olacaktır. Polis maddi güç olarak nitelenen biber gazını uygulamada sıkça kullandığı gözlemlenmektedir. Bu yüzden zor kullanma araçlarından biber gazı kullanımına değinilerek zor kullanma şartlarının uygulamadaki görünümüne yer verilecektir. Ancak, polisin uygulamada neredeyse her durumda ve herkese karşı biber gazının kullandığı görülmektedir.

Basında biber gazı kullanımıyla ilgili haberler oldukça geniş bir yer kaplamaktadır. Bu haberlerden anlaşıldığı gibi biber gazının kullanımını gerektirecek durumlara riayet edilmediği görülmektedir. Nitekim bu durumun farkına varan yetkililer biber gazının kullanımına sınırlamalar getirme yoluna gitmişlerdir¹²⁵. Polis biber gazını kullanırken kapalı ya da açık alan uyarılarına uymadığı, hastane acilerinde biber gazı sıktığı, hatta engellilere karşı biber gazını kullanmaktan çekinmediği görülmektedir. Polis 1 Mayıs 2008'de biber gazını Şişli Etfal Hastanesi'nin bahçesine atması sonucunda, bahçede bekleyen ve aralarında çocukların, yaşlıların da bulunduğu hasta ve hasta yakınları biber gazından etkilenmişlerdir. Patlama, tedavi gören hastalarda ve sağlık personelinde ciddi solunum yetmezliğine neden olmuştur¹²⁶.

Biber gazının zararlı etkileri kapalı alanlarda daha çok hissedilmektedir. Ancak, polisin biber gazını kapalı alanlarda da kullandığını gösteren, hastaneler dışında başka örnekler de mevcuttur. İzmir'de oynanan basketbol maçında taraftarlar arasında çıkan olaylardan dolayı polis kapalı alanda biber gazı kullanmıştır. Gazdan tribündeki seyircilerle birlikte sahadaki basketbolcular da olumsuz etkilenmiştir¹²⁷.

Ankara'da elektronik eşya satan mağazasının açılışı sırasında uygulanan düşük fiyatlara vatandaşlar ilgi gösterince yaşanan izdihamın önüne geçmek için polis biber gazı kullanmıştır. Gazdan sadece vatandaşlar değil aynı zamanda polislerde etkilenmişlerdir¹²⁸. Sivas'ta köylülerle jandarmanın arasında geçen tartışma sonucunda jandarmanın sıkıştığı biber gazından köylüler olumsuz etkilenmişlerdir. Biber gazından etkilenen 6 kişi ambulansla hastaneye kaldırılmıştır¹²⁹.

Polis tüm kamu görevlileri gibi görevlerini kanuna uygun şekilde yapması gerekmektedir. Bu yükümlülüğün aksine eylemlerde bulunanlar hakkında hem adli hem de idari işlem yapılması hukuk devletinin gereğidir¹³⁰. Bu kapsamda ciddi suçlardan dolayı mahkum olanlar polislik mesleğinden uzaklaştırılmalı, basit suçlardan dolayı mahkum olanlara da işlediği suça uygun gerekli ceza verilmelidir. Başka bir ifadeyle, hukuk kurallarına uyma yükümlülüğü polis dahil olmak üzere tüm vatandaşlar için geçerlidir. Polisin kendi davranışlarından ve kusurundan dolayı bireysel olarak sorumlu olabilmesi insan haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir.

¹²⁵ Dönemin emniyet müdürü Celalettin Cerrah, yapılan soruşturma sonrası biber gazının amaç dışı ve bilinçsizce kullanıldığı sonucuna varıldığını bu yüzden de Çevik Kuvvet'teki özel birim dışında diğer polislerin biber gazı kullanmasının yasaklandığını duyurdu.

¹²⁶ Şişli Etfal'in Acil Servisine Gaz Bombası, Hürriyet Gazetesi, Tarih: 1.05. 2008. bkz. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/8831871.asp?m=1>, Erişim Tarihi:27. 05. 2010.

¹²⁷ Salonda Biber Gazı, Sabah Gazetesi, 10. 01. 2009.

¹²⁸ Biber Gazlı Mağaza Açılışı, Milliyet Gazetesi, 03.12.2007.

¹²⁹ Köylüler Su İçin Kaymakamı Taşladı, Milliyet Gazetesi, 26.06.2008.

¹³⁰ İzmir Barosu Dergisi, İşkence ve Kötü Muamele Suçlarının Soruşturulmasına İlişkin İçişleri Bakanlığı Verilerinin Değerlendirilmesi, Yıl: 2000, Sayı: 2, s. 69; May/Headley, s. 93.

Polisin davranışları bakımından dengeyi ve hukuka uygunluğunu sağlayacak yollardan birisi devletin cezalandırma yöntemleridir. Cezalandırma sistemi, istenmeyen davranışları önleyici ve böylece halka güven verici bir sonucun ortaya çıkmasını sağlayacaktır¹³¹. Aksi takdirde polis kendisini kanunun dışında görebilir veya kanunu hiç dikkate almama tutumu içersine girebilir. Bunun sonucunda da halkın saygısını, güvenini kaybeder ve dolayısıyla görevini yaparken halkın desteğinden yoksun kalır¹³².

Polislik, sorumluluk ve hesap verme mesleğidir. Bu yüzden polis, kendini bu görevde getiren yetkililere, mahkemelere ve hizmet verdiği halka karşı yaptığı işlemlerden dolayı sorumlu olacaktır. Uygulamada özellikle işkencenin tespit edilememesinden kaynaklanan bir cezasızlık sorunu mevcuttur. Fiziksel delillerin olmaması işkencenin var olmadığını göstermez. Ancak, işkence pek çok durumda iz bırakılmadan ya da çabuk kaybolan izler bırakılarak ortaya çıkmaktadır. İşkence niteliği gereği sadece fiziksel bir yıkım değil aynı zaman da ruhsal olarak etkisini sürdürmeye devam eder. Bu yüzden yapılacak incelemede mağdurun psikolojisinin de bozulabileceği dikkate alınmalıdır¹³³.

Sonuç olarak, kayıt dışı gözaltı ya da resmi mekanların dışındaki alıkonulma yerlerindeki gözaltı, işkence ve kötü muamele vakaları uygulamada varlığını sürdürmektedir. Bu tür durumlarda mağdurlar çoğunlukla hukuksal mekanizmalara güvenmediğinden veya çekindiğinden hukuki mekanizmalara başvurmadıklarından ciddi şekilde olumsuz etkilenmektedirler¹³⁴. Türkiye açısından olması gereken durum devletin mekanizmalarının bireylerin işkenceye dair iddialarını etkili ve tarafsız bir soruşturma yürüterek müdahalede bulunmalıdır. Bunun yanında, ilgili memuru adli ve disiplin kovuşturmasına maruz bırakmak devletin insan haklarını etkin şekilde koruması gereken yükümlülüğünü oluşturur.

Demokratik bir ülkedeki polislik uygulamaları denetlenebilir, sorgulanabilir ve şeffaf olmalıdır. Bu açıdan, kamu otoritelerinin, polise yönelik şikayetlerini araştırılması noktasında takip edilen prosedürün etkili ve tarafsız olması gerekmektedir. Bu hususta kişilerin bir şüphesinin olmaması gerekmektedir. Ancak, tartışılması gereken problem, polisin hatalı uygulamalarının meslektaşları tarafından ne derece sağlıklı bir şekilde incelenebileceğidir¹³⁵. Bu yüzden mümkün olduğu ölçütte denetlenebilir ve sorgulanabilir bir polis sisteminin varlığı polisin kanunlar çerçevesinde hareket edip etmediği noktasında önem arz etmektedir. Ancak uygulama açısından en temel sorun polisin ulusal ve uluslararası insan hakları mevzuatına aykırı davrandığı takdirde bu faaliyetleri takip edecek olan kurumun bağımsız olmamasıdır.

Polis kültürünün değişik yönleri vardır. Özellikle, polisin görevlerini yerine getirirken, çalışmasını ve davranışlarını etkileyen ve insan hakları ile hu-

¹³¹ Derdiman, s. 25.

¹³² Alderson, s. 71.

¹³³ İşkencenin önlenememesinin nedenleri arasında bu fiilin cezasız kalması ve işkence olduğuna ilişkin belgenin varlığına ulaşılamamasıdır. İşkence izlerinin tespitinde zorluk yaşanması işkencenin kayıt altına alınmaması faillerin cezalandırılmasına engel olmaktadır. İşkencenin soruşturulması ve belgelenmesi, işkenceye dair iddiaların araştırılması amacıyla izlenmesi gereken hukuki ve tıbbi prosedür konusunda yardımcı olmak için İstanbul Protokolü imzalanmıştır. Bu belge işkencenin izlerini kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde teşhis edilmesini sağlayan bir uluslararası klavuz niteliği taşımaktadır. İlgili metin için bkz. http://www.ttb.org.tr/eweb/istanbul_prot/ist_protokolu.html.

¹³⁴ Aydın /Gündüz, s. 55.

¹³⁵ Alderson, s. 16.

kukun üstünlüğü ilkesinin korunmasına ters düşebilecek bir takım polis alt-kültürü örnekleri mevcuttur. Örneğin, polislerin görevlerini yerine getirirken karşılaştıkları zorluklar ve onların kendi rollerine ilişkin algıları, onların kanunlara karşı kayıtsız olmalarına yol açabilir. Polis tarafından söz konusu durum zaman zaman polisin kendi çalışmalarını engelleyici ve suçlu/sanıklara yardımcı olan düzenlemeler olarak değerlendirilmektedir. Bu türden bir tavır, polis alt- kültürünün önemli bir sonucudur¹³⁶.

Polisin zaman zaman diğer etik problemler ve ikilemlerle karşı karşıya kaldığı durumlar söz konusu olmaktadır. Bunun nedeni daha çok insan haklarına ve hukuk kurallarına uymayan alt- kültürden kaynaklanmaktadır¹³⁷. Aslında söz konusu durum mesleğin doğasından kaynaklanmaktadır. Polis örgütlerinin ve onların kendi görevi doğrultusunda politik sistemler ve topluluklarla olan ilişkileri alt-kültürü etkileyen durumlardır¹³⁸. Bu yüzden polis zaman zaman sadakat ve dürüstlük duyguları arasında kalmaktadır. Örneğin, bir meslektaşının dürüstlüğe uymayan davranışını gören polis, arkadaşlık ve mesleki görev arasında kalabilmektedir. Bunun sonucunda da insan hakları açısından olumsuz olan bir davranış polis tarafından rapor edilmemektedir.

Bir toplumda istikrarın ve düzenin sağlanması için gerekli olan koşulların başında suçun önlenmesi gelmektedir. Bu bağlamda devlete büyük görevler düşmektedir¹³⁹. Polislere "sizce polis ne yapar?" sorusu yöneltildiğinde, en çok verilen yanıtın "suçluları yakalar" olması, polisin temel hedefini bireysel bazda bu şekilde belirlemektedir. Ancak, söz konusu durum polislik mesleğini giderek bu alana hapsedmektedir. Bu yüzden polisliğin hizmet boyutu zamanla göz ardı edilerek, devre dışı bırakılmaktadır¹⁴⁰.

Polislerin bir kısmı kanunların gerektiğinden fazla şüphelileri koruduğuna inanmaktadırlar. Bu yüzden polis zaman zaman kanunda belirtilen kuralları gerektiği gibi uygulamayarak, şüphelilere hak ettikleri gibi davrandıklarını düşünerek bir nevi kendi hukuklarını yaratmaktadırlar¹⁴¹. Söz konusu durum polisin zanlıya düşmanımış gibi bakmasına neden olmaktadır¹⁴². Başka bir ifadeyle, polis suçun önlenmesi ile şüpheli haklarına uyulması noktalarında bir seçim yapmak zorunda kaldığı durumlarda bu seçimi, daha önemli gördüğü, suçun önlenmesi yönünde yapmaktadır¹⁴³. Söz konusu durum polisin alt-kültürüyle ilişkili bir tutumdan kaynaklanmaktadır. Bu sorunun önüne geçilerek ve bu kişilere karşı objektif davranmasının sağlanması gerekmektedir.

¹³⁶ Arif Köktaş, Avrupa Birliğine'ne Uyum Sürecinde Türk Polis Teşkilatını Bekleyen Sorunlar, 21.Yüzyılda Polisin Eğitimi Sempozyumu, Ankara 2000, s. 819.

¹³⁷ İnsan hakları ve polisin alt-kültürden kaynaklanan davranışları arasındaki ilişkinin tespit edilmesi için bkz. Füsün Sokullu-Akıncı, Polis Toplumsal Bir Kurum Olarak Geleşmesi Polis Alt-Kültürü ve İnsan Hakları, İstanbul 1990.

¹³⁸ Bu kritik etkenler, özellikle de polis alt kültürü bir çok sosyolojik araştırmalarda tanımlanmış ve tartışılmıştır. Görev duygusu, eyleme dönük yönelme, sosyal çevre ile ilgili kötümserlik, sürekli şüpheli tutum, yalıtılmış sosyal hayat, güçlü dayanışma duygusu, siyasi tutuculuk, ırkçı önyargı, karşı ırkı zayıf görme, insanların kaba ve saygın olarak sınıflandırılması, sessizlik kuralı ve polis hatasını ört bas etmeye hazırlık bu mesleki kültürün özellikleridir. Bkz: Crawshaw, s. 165.

¹³⁹ Sokullu-Akıncı, Viktimoloji, s. 169.

¹⁴⁰ Bal/Beren, s. 78.

¹⁴¹ Eryılmaz, s. 176.

¹⁴² İzmir Barosu, s. 77.

¹⁴³ Eryılmaz, s. 175.

Kamuoyu oluşturmaya ve toplumsal duyarlılığı geliştirmeye yönelik bir insan hakları eğitimi, hak ve özgürlüklerin korunmasında olmazsa olmaz bir şarttır. İnsan hakları eğitimi bir bütündür. Bu eğitimde, bilgilendirme kadar bilinçlendirme ve duyarlılık oluşturma da önemlidir. Bu bilinçlenme sayesinde hem genel insan hakları eğitiminde hem de polisin insan hakları eğitiminde etkili sonuçlar elde edilecektir¹⁴⁴. Söz konusu eğitimi almayan polisin bazen de farkında olmadan kendi eksik bilgisinden dolayı hukuk kurallarına aykırı faaliyette bulunması mümkündür. Bu yüzden gerekli olan eğitimi vermek devletin yükümlülüğündedir.

İnsan hakları ihlallerinin en ağırısı hiç kuşkusuz işkence ve diğer kötü muamele türleridir. İşkence konusunda tutum ve davranışların değiştirilmesinin çok zor olduğu anlaşılmaktadır. Polis Akademisi'nde yapılan bir anket çalışması bu zorluğu ortaya koymaktadır. Akademi'nin birinci ve son sınıf öğrencileri üzerinde yapılan bu anket, insan hakları eğitimi konusunda ilginç sonuçlar içermektedir. Ankete katılan öğrencilerin yaklaşık %70'i şüpheli konumundaki kişilere işkence ya da kötü muamele yapıldığına inanmaktadır. Diğer yandan aynı anket sonuçlarına göre, insan hakları dersi aldıktan sonra insan haklarına yönelik düşüncelerinin olumlu yönde değiştiğini belirtenlerin oranı % 55'tir¹⁴⁵. Söz konusu anketten de anlaşılacağı gibi insan hakları konusunda polisin bilinçlenmesi önem arz etmektedir.

Polisin insan hakları konusunda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Aslında, polisin meşruluğu insan haklarına saygılı olmaya dayanmaktadır. Bu bağlamda uygulamada yer alan sorunların çözülebilmesinde bilinen en etkili yollarından biri insan hakları eğitiminin verilmesidir. Söz konusu eğitim süreklilik arz etmeli ve bu eğitim gözden geçirilmelidir. Ayrıca, polise verilen bu eğitim yeni tekniklerle beslenmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, polis sadece cop kullanan ya da grubu dağıtan bir güç değildir. Bunun yanında adli ve toplumsal olayları, analiz edebilen, öncesi ve sonrasıyla bir bütün olarak olayları gözlemleyebilen bir güvenlik personeli olmalıdır¹⁴⁶.

VI. SONUÇ

Polislik aşırı derecede zor ve çaba gerektiren bir meslektir. Polisin sadece mesleği iyi bilmesi değil aynı zamanda kanunlarda belirlenen sorumluluklarını, uygulamada da yer vermelidir¹⁴⁷. Bu yönüyle insan haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından polislik mesleğiyle ilgili olabilecek ulusal ve uluslararası belgeler önem taşımaktadır. Polis bu belgelerde yer alan kurallar çerçevesinde hareket etmelidir. Ayrıca, polis bireylerin hak ve özgürlüklerine saygı duyarak, çerçevesi çizilmiş yetkilerini kesinlikle aşmamalıdır.

Hiç kuşkusuz hukuk devleti sadece yapılan eylemle değil, hareketin nasıl yapıldığıyla da ilgilenir. Bu yüzden hukukun üstünlüğünü korumada ve bunu uygulamaya geçirmede polisin rolü oldukça önemlidir. Çoğu zaman, demokrasinin nasıl işlediği sadece onların davranış biçimine bakılarak değerlendirilebilmektedir¹⁴⁸. Diğer bir ifade ile güç kullanmaya dayalı bir hizmet anlayışı, temel hak ve hürriyetlerin gittikçe hassaslaştığı günümüzde artık geçerliliğini yitirmektedir. Şu da bir gerçek ki, hiç güç kullanmaya başvurmadan polislik

¹⁴⁴ Arslan, s. 68.

¹⁴⁵ Arslan, s. 65.

¹⁴⁶ Bal/Beren, s. 82.

¹⁴⁷ Bal/Beren, s. 59.

¹⁴⁸ Bal, s. 244.

gibi bir mesleğin icra edilmesi mümkün değildir. Ancak, mümkün merteye bu güç kullanmanın niteliği, türü ve derecesi çağın şartlarına uygun olarak iyileştirilmelidir.

İnsan hakları günümüzde oldukça önemli bir yere sahiptir. Temel hak ve özgürlüklere dair sınırlamalar sadece güvenliği sağlamak ve başkalarının haklarına saygı göstermek amacıyla olmalıdır¹⁴⁹. Bu yüzden polis her durumda hukuka saygı göstermeli ve hukuka uymalıdır. Polis insan haklarına saygı gösterirken aynı zamanda bu hakları korumak için çaba sarf etmelidir. Ayrıca, tüm insanların haklarını geliştirmek için faaliyetlerde bulunmalıdır¹⁵⁰.

Temel hak ve hürriyetlerine yapılacak müdahalelerin devletlerce kötü kullanılmasının önüne geçmek için ulusal ve uluslararası bir takım hukuki düzenlemeler kabul edilmiştir. Bu bakımından polisin de belirlenen sınırlamalara uyması gerekmektedir. Öncelikle söz konusu düzenlemelerden hareket ettiğimizde polisin müdahalesini gerektiren durum kanunlara veya bu nitelikteki hukuki düzenlemelere dayanmalıdır. Bu yüzden polisin hukuken yetkili olması ilgili mevzuattan kaynaklanan yetkisini kullanması gerekmektedir. Bir sonraki şart, yapılan müdahalelerin ulusal ve uluslararası belgelerde belirtilen meşru amaçlardan birine yönelik olması gerekmektedir. Son olarak yapılan müdahalenin demokratik toplumda kabul edilebilir bir müdahale olması gerekmektedir.

Teorik düzeyde insan hakları ve polis arasında herhangi bir gerginliğin olması söz konusu değildir. Ancak gerginliğin uygulamada mevcut olduğu gerçeği sadece insan haklarının korunması açısından değil, aynı zamanda uzun vadeli etkili polis hizmeti açısından da zarar vericidir¹⁵¹. Bu yüzden Türkiye bağlamında bu durumu değerlendirdiğimizde bir takım önlemlerin alınması gerekmektedir. Hiç kuşkusuz uygulamadaki aksaklıklarının önüne geçebilmek için öncelikle polisler için ciddi bir eğitimin verilmesi gerekmektedir.

Bu bakımdan demokrasinin temel değerleri, hukuk devleti ve insan haklarının korunması prensiplerine dayanan bir polis eğitiminin verilmesi amaçlanmalıdır. Bu yüzden Türkiye'nin polis eğitiminde söz konusu gerekliliklerin üzerinde durarak insan hakları odaklı bir eğitim sisteminin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu eğitimde teorik bilgilerin yanında uygulamaya yönelik bir insan hakları eğitiminin verilmesi uygulamada yer alan aksaklıkların çözümünü noktasında önem taşımaktadır.

İnsan haklarının korunması noktasında devletlerin sadece hukuki düzenlemeler yapması veya bu konuda polise eğitim vermesi yeterli değildir. Aynı zamanda insan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla bir takım önlemlerin alınması gerekmektedir. Türkiye'de özellikle polisin hukuka aykırı davranışlarının denetlenmesi noktasında sadece görünürde yer alan polisin polisi denetlediği bir sistemden vazgeçilmesi gerekmektedir. Söz konusu durum polisin müdahalesi sonucu mağdur konumunda olan kişiler açısından ciddi bir sorun teşkil etmektedir.

Her ne kadar polisin hukuka aykırı davranışları mahkemeler tarafından değerlendirilse de polisin mahkeme karşısına gelene kadar olan süreçte polisin bağlı olduğu kurumda yer alan meslektaşlarının aktif rolü vardır. Örneğin mağdur konumundaki kişiler aleyhine polis dava açtığında kendisine karşı

¹⁴⁹ OHCHR, s. 41.

¹⁵⁰ United Nation, Human Rights Standart and Practice for the Police, New York and Geneva 2004, s. 2.

<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training5Add3en.pdf>

¹⁵¹ Crawshaw, s. 164.

mukavemet edildiğini iddia ederek dava açtığında polisin meslektaşları mağdurun aleyhine kanıtlar getirmektedir. Benzer şekilde mağdurun yapılan müdahalenin orantısız olduğuna dair yapacağı şikayette gideceği yer çoğu zaman karakol olacaktır.

Polisin ciddi şekilde var olan mesleki dayanışması söz konusu olduğunda ne yazık ki mağduru polis karşısında savunmasız bırakmaktadır. Söz konusu durum uygulamada mahkemelerde daha çok polis lehine çıkan kararlardan da anlaşılmaktadır. Uygulamada yer alan bu durum göz önünde bulundurulduğunda tarafsız, etkili ve bağımsız bir sistem geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun sonucunda polisin hukuka aykırı eylem ve işlemlerinin denetlenmesinde kendisinin veya meslek arkadaşlarının etkisi olmayacağından hukukun dışına çıkmayacaktır. Soruşturma sonucunda da mutlaka sorumlular cezalandırılmalıdır. Sorumluluk söz konusu değilse bu durumda yapılan soruşturmanın bir anlamı yoktur. Bu yüzden yapılacak olan soruşturmanın en baştan sonuna kadar tarafsız, acilen ve eksiksiz yapılması sağlanmalıdır.

Özetlemek gerekirse polisin genel görevleri, suç önlemek ve araştırmak, kamu düzenini sağlamak, insanlara acil durumlarda ihtiyaçları olan yardımı sağlamaya yardımcı olmaktır. Ancak, bu görevlerin yanında polisin insan haklarını korumak ve geliştirmek gibi yükümlülükleri de mevcuttur. Bu bağlamda, polis her zaman için hukuka saygılı olup, hukuk kurallarına uymalıdır. Bu durum aynı zamanda polisin varlık nedenini oluşturmaktadır. Aksi bir tutum korunması gereken bireylerin mağdur duruma düşmesine neden olacaktır.

KAYNAKÇA

Arif Köktaş, Avrupa Birliğine'ne Uyum Sürecinde Türk Polis Teşkilatını Bekleyen Sorunlar, 21.Yüzyılda Polisin Eğitimi Sempozyumu, Ankara 2000, s. 817-824.

Avrupa Konseyi, Avrupa Polis Etiği Kuralları ve Açıklayıcı Metin, Strasbourg 2008. [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/documents/CO-OL%20\(2008\)01%20ECPE%20Turkish%20version.pdf](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/documents/CO-OL%20(2008)01%20ECPE%20Turkish%20version.pdf)

Bedri Eryılmaz, Toplumsal Olaylarda Orantısız Güç Kullanımı, İşkencenin Önlenmesi ve İstanbul Protokolü (Ed.: İlyas Doğan), Ankara 2009.

Cihan Koç, Kolluğun (Jandarma ve Polisin) Adli Görevleri, Ankara 2002.

Cüneyt Er, İşkenceye Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, Türkiye Borular Birliği Dergisi, Sayı 60, Yıl: 2005, s 169-188.

David A. May/James E. Headley, Reasonable Use of Force by Police, New York 2008.

Denis Bergmans, Community Policing as a Central Factor for a Modern Police Service, (Ed.: İhsan Bal- M.Bedri Eryılmaz), Police Professional Ethics, Ankara 2002, s. 195-220.

Emrullah Ayıcı, Kolluğun Güç Kullanma Yetkisi ve İşkence Yasağı, Yarıgıy Dergisi, Cilt: 33, Yıl: 2007, Sayı 1-2, s. 185-206.

Fatih Karaosmanoğlu, Türkiye'nin Demokratikleşmesi: Yaşama Hakkı ve Polis, Türkiye'de Devlet, Toplum ve Polis (Ed.: Hasan Hüseyin Çevik/Turkut Göksu) Ankara 2002, s. 113-135.

Füsun Sokullu Akıncı, Polis Toplumsal Bir Kurum Olarak Gelişmesi Polisin Alt-Kültürü ve İnsan Hakları, İstanbul 1990.

Füsun Sokullu-Akıncı, Viktimoloji, 2. baskı, İstanbul 2008.

Halil İbrahim Kavgacı, Bağımsız Bir Polis Şikâyet Sistemi ve Halkın Polisliğe Katılımı, Polis Bilimleri Dergisi, Yıl:1998, Sayı: 1, s. 55-68.

İhsan Bal / Fatih Beren, Polis Etiği, Ankara 2003.

İhsan Bal, Ulusal Güvenlik, Terörle Mücadele ve Polis Etiği, Polis Meslek Etiği (Ed.: İhsan Bal/Bedri Eryılmaz), Ankara 2002, s. 239-253.

İnayet Pehlivan Aydın, Polis Meslek Etiği İlkeleri, Polis Meslek Etiği (Ed.: İhsan Bal/Bedri Eryılmaz), Ankara 2002, s. 105-132.

İzzet Özgenç, Emniyet Görevlilerinin Silah Kullanma Yetkisi Üzerine Düşünceler, İstanbul Barosu Dergisi, Yıl: 1994, Cilt: 68, Sayı: 1-2-3, s. 90-101.

J. Alderson, İnsan Hakları ve Polis (Çeviren: İhsan Kuntbay), Ankara 1984.

Kerem Altıparmak, İşkenceyi Nasıl Bilirsiniz? Türkiye’de Orantısız Güç Kullanma Sorunu, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, İnsan Hakları Raporu 2008, s. 355-381. <http://www.tihv.org.tr/index.php?turkiye-insan-haklari-raporu>

Mustafa Yılmaz, Polisin Zor Kullanma Yetkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2007.

Neil Richards, The European Code of Police Ethics of the Council of Europe, (Ed.: İhsan Bal- M.Bedri Eryılmaz), Police Professional Ethics, Ankara 2002, s. 259-268.

Neval Oğal Balkız, Uluslararası Belgelerdeki İşkence Kavramının Pratikte Yarattığı Sorunlar ve Türkiye’de İşkence Sorununa Hukuksal Bir Yaklaşım Denemesi ve Öneriler, Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 2001/4, Sayı:59, s. 98.

Nevzat Sönmez, Emniyet Teşkilatı ve Polis Meslek Hukuku ile Polisin Görev ve Yetkileri, Ankara 2003.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Human Rights and Law Enforcement: A Manual on Human Rights Training for the Police, New York- Geneva 1997, <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training5en.pdf>

Onursal Cin, Kolluğun Zor Kullanma Yetkisi, Selçuk Üniversitesi Hukuk Dergisi, Cilt 8, Yıl: 2000, S. 1-2, s. 665-686.

Osman Doğru, AİHS Hukukunda İşkence ve Kötü Muamele Yasağı, İstanbul 2006.

R. Murat Önok, Uluslararası Boyutuyla İşkence Suçu, Ankara 2006.

Ralph Crawshaw, Human Rights and Policing, Police Professional Ethics (Ed.: İhsan Bal/Bedri Eryılmaz), Ankara 2002, s. 155-172.

Ramazan Cengiz Derdiman, Polis Yönetimi ve Hukuku: Görev ve Yetkiler, Tokat 1997.

Remzi Fındıklı, Polislik Mesleğinin Evrensel Değerleri ve İlkeleri, Uluslararası Polislik ve İç Güvenlik (Ed.: Tülin Günşen içli ve Fatih Karaosmanoğlu), Ankara 2003.

Remzi Fındıklı, Polislik Mesleğinin Özellikleri ve Mesleki Kimlik Olgusu, Polis Bilimleri Dergisi, Yıl: 2000, Sayı 5-6, s. 1-16.

Serdar Kurban Dursun, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Polisin Zor Kullanma Yetkisi ve Türkiye Uygulamaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

Turan Genç, Polis Meslek Etiği, 21. Yüzyılda Polisin Eğitimi Sempozyumu, Ankara 2000, s. 469-472.

Turkut Göksu/ Veysel K. Bilgiç, Polislik Mesleği ve Etik Kuralları, Polis Meslek Etiği (Ed.: İhsan Bal/Bedri Eryılmaz), Ankara 2002, s. 85-96.

Tülin Günşen İçli, Güç Kullanma Yetkisi ve Bunun Kullanımında Polisin Çelişkisi, Polis Bilimleri Dergisi, Yıl:1998, Cilt:1, s. 69-72.

United Nation, Human Rights Standart and Practice for the Police, New York and Ceneva 2004.

Vahit Bıçak, Demokratik Toplumda Polis Etiği, Polis Meslek Etiği (Ed.: İhsan Bal/Bedri Eryılmaz), Ankara 2002, s. 263-278.

Yaşar Aydın ve Hakan Gündüz, İşkence ve Kötü Muamele Suçu TOHAV Raporu, İstanbul 2008.

Zeki Hafızoğulları, İnsan Hakları, Polis Görev ve Yetkisi, Ankara Hukuk Dergisi, Cilt 44, Yıl:1995, Sayı 1-4, s. 565-585.

Zühtü Arslan, Bilgiden Bilince İnsan Hakları Eğitimi: Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri, 21. Yüzyılda Polisin Eğitimi Sempozyumu, Ankara 2000.